

Dariusz Miszewski*
Warszawa

Integracja międzynarodowa Europy Środkowej w myśli politycznej obozu narodowego podczas II wojny światowej

Abstract

During World War II, the national camp promoted the imperial idea and the concept of blocks of nation states led by Poland. As an empire, Poland could effectively oppose the imperialism of Germany and the Soviet Union. According to the national camp, the federal idea of the Polish government exposed Poland to aggression by neighboring powers and the loss of its historic lands to neighboring nations. As such, it was a threat to the nation-state and led to its weakening by supranational structures. Only the Polish state could exist in the historical lands of Poland. In Central Europe, an anti-German bloc of nation states was to be created under Poland's leadership. Cooperation with the Soviet Union was possible provided that the independence of Poland and its borders were respected.

Keywords: Central Europe, the National Camp, Second Polish Republic, World War II

Słowa kluczowe: Europa Środkowa, obóz narodowy, II Rzeczpospolita, II wojna światowa

Wstęp

Bezpieczeństwo II Rzeczypospolitej oparte na umowach sojuszniczych z Francją i Rumunią (1921) oraz z Wielką Brytanią (1939), na paktach o nieagresji z ZSRS (1932) i Niemcami (1934), a także na umowach wielostronnych (pakt Brianda-Kellogga – 1928, pakt Litwinowa – 1929, konwencja o określeniu następnika – 1933) było niewystarczające, aby powstrzymać Niemcy i ZSRS przed rozpoczęciem wojny. W sierpniu 1939 roku mocarstwa te zgodnie podzieliły Europę Środkową od Finlandii po Rumunię. We wrześniu sojusznicy nie przyszli z pomocą Polsce, której potencjał militarny nie wystarczył do odparcia jednoczesnego ataku wojsk niemieckich i sowieckich. W grudniu emigracyjny rząd gen. Władysława Sikorskiego ogłosił plan zjednoczenia Europy Środkowej.

* Akademia Sztuki Wojennej, Instytut Historii Wojskowej; e-mail: d.miszewski@akademia.mil.pl; ORCID: 0000-0002-3821-8844.

Integracja oparta na londyńskich umowach (z 1942) o powojennych związkach państwowych pomiędzy emigracyjnymi rządami Polski i Czechosłowacji oraz Jugosławii i Grecji miała gwarantować jej państwom niezależność i bezpieczeństwo w sojuszu z Wielką Brytanią. Umowom sprzeciwił się ZSRS, dążący do hegemonii w Europie. W Teheranie (1943) i w Jałcie (1945) Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i ZSRS arbitralnie ustaliły ład powojennego świata. Aby przeciwstawić się imperializmowi Niemiec i ZSRS, obóz narodowy propagował utworzenie w Europie Środkowej imperium. Inne formy integracji Europy Środkowej, w tym rządu polskiego, uważał za zbyt słabe wobec tych kontynentalnych mocarstw.

Obóz narodowy w okupowanym kraju

W okresie międzywojennym **Stronnictwo Narodowe** (SN) widziało bezpieczeństwo Polski w antyniemieckich sojuszach z Francją, Wielką Brytanią i Czechosłowacją oraz we współpracy z ZSRS¹. Misją dziejową Polski miało być utworzenie bloku państw pomiędzy Niemcami a ZSRS i pełnienie w nim dominującej roli państwa narodowego i chrześcijańskiego². Zdaniem SN po I wojnie światowej obejmowanie władzy przez ruchy narodowe oraz międzynarodowa współpraca suwerennych państw były regułą³. Przewidując dominację francusko-niemiecką i rewizję granic wersalskich⁴, stronnictwo sprzeciwiało się piłsudczykowskiemu projektowi federacji państw w Europie Środkowej i Wschodniej oraz koncepcjom unii europejskiej Richarda Coudenhove-Kalergi i Aristida Brianda. Wzdłuż SN klęska Polski w 1939 roku wynikała z nieprzygotowania do wojny i jej nieudolnego prowadzenia oraz z rozbitcia klasowego narodu i braku asymilacji mniejszości narodowych⁵.

SN przeciwstawiało ideę imperialną federacyjnym planom emigracyjnego rządu gen. Sikorskiego⁶. Uważało, że realizowana po I wojnie światowej wobec

¹ M. Śliwa, *Polska myśl polityczna w I połowie XX wieku*, Wrocław 1993, s. 167–169; M. Dajnowicz, *Międzynarodowe bezpieczeństwo Polski w świetle wypowiedzi Zygmunta Berezowskiego i Bohdana Winiarskiego w latach 1918–1939*, [w:] *Bezpieczeństwo Europy. Bezpieczeństwo Polski*, t. 1, red. E. Maj i in., Lublin 2016, s. 536.

² *Na drodze do wielkości*, 1943, [w:] *Broszury konspiracyjne Stronnictwa Narodowego z lat 1939–1946*, red. M. Orłowski, Poznań 2010, s. 19–20; zob. J. Waskan, *Koncepcje społeczno-polityczne Romana Rybarskiego*, Toruń 1991, s. 109; E. Maj, *Bezpieczeństwo ideologiczne w dyskursie politycznym Narodowej Demokracji*, [w:] *Bezpieczeństwo Europy. Bezpieczeństwo Polski*, t. 1, red. E. Maj i in., Lublin 2016, s. 555–556.

³ K. Kawalec, *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922–1939. Ze studiów nad dziejami myśli politycznej obozu narodowego*, Warszawa 1989, s. 154.

⁴ J. Tombiński, *Początki ruchu paneuropejskiego w Polsce*, [w:] *Z dziejów prób integracji europejskiej od średniowiecza do współczesności*, red. M. Pułaski, Kraków 1995, s. 87–89; E. Maj, *Bezpieczeństwo ideologiczne...*, s. 557.

⁵ *Sanacja i piłsudczycy*, „Walka” 1943, nr 37, s. 1–2; Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Stronnictwo Narodowe (dalej: SN), *Uwagi w sprawie wychowania narodowego*, Zarząd Stołeczny SN, sygn. 206/18, s. 78.

⁶ Zakład Narodowy im. Ossolińskich (dalej: ZNO), Papiery Kazimierza Sosnkowskiego (dalej: PKS), R. Rybarski, *Uwagi o przyszłym układzie prawno-politycznym Europy Środkowej i Wschodniej*, Warszawa, 5 XI 1940, sygn. 16543/II/t. 1, s. 21–31. Rybarski uważał koncepcję federacyjną rządu za anachronizm. Jego zdaniem przedwojenne polskie plany federacyjne w Europie

narodów wschodnich federacyjna koncepcja marsz. Józefa Piłsudskiego naraziła Polskę na utratę niepodległości w wojnie z Rosją sowiecką (1919–1920). Lewica i piłsudczycy wspierali na obszarze I Rzeczypospolitej tworzenie państw narodowych przez Białorusinów, Litwinów i Ukraińców⁷, którzy odrzucali związki z Polską. Polityka wschodnia Piłsudskiego przekreśliła program inkorporacyjny Romana Dmowskiego⁸, który zakładał odbudowę Polski na jej historycznych ziemiach (z przewagą Polaków nad mniejszościami narodowymi) oraz osłabienie Niemiec. II Rzeczpospolita utraciła przez to m.in. Gdańsk, Prusy Wschodnie, Śląsk Cieszyński oraz część Górnego Śląska. SN uważało, że nie byłoby klęski w 1939, gdyby Piłsudski wcielił ziemie litewskie, białoruskie i ukraińskie z ludnością polską do Polski, a rządy piłsudczyków (po 1926) asymilowałyby mniejszości narodowe, ponieważ tak po I wojnie światowej, jak i w trakcie II wojny Litwini, Białorusini i Ukraińcy bardziej chcieli niezależności niż związku z Polską⁹. Współpracę polsko-czechosłowacką SN widziało na gruncie państw narodowych, a nie związku państw¹⁰, bowiem Czechosłowacja opierała swoje bezpieczeństwo na ZSRS, przez co Polska straciłaby swoją pozycję i rolę w Europie Środkowej¹¹. Premier gen. Sikorski rzucił hasło „federacja narodów” Europy Środkowej, licząc na poparcie Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. SN uważało, że rząd powinien zjednoczyć naród wokół idei narodowej i zbudować podstawy terytorialne silnej i bezpiecznej Polski, aby nie utonąła ona w ideowo-politycznym zjednoczeniu Europy¹². Interesy Polski na między-morzu lepiej miało oddawać hasło „Polska Trzech Mórz”.

Środkowej poniosły fiasko z powodu słabości Polski, umacniania się myśli narodowej w Europie i antagonizmów polityczno-narodowościowych państw Europy Środkowej, a federacje państw rolniczo-przemysłowych nie byłyby skuteczne wobec uprzemysłowionych Niemiec i ZSRS.

⁷ *Cywilizacja polsko-chrześcijańska wobec cywilizacji zachodnioeuropejskiej*, „Sprawy Narodu” 1943, nr 1, s. 1; *Dwóch wojewodów*, „Młoda Polska” 1944, nr 2, s. 1; zob. A. Nowak, *Od imperium do imperium. Spojrzenia na historię Europy Środkowej*, Kraków 2004, s. 227–228. Obóz narodowy uważał ideę federacyjną Piłsudskiego za program niemiecki, w wyniku którego powstała słaba II Rzeczpospolita, zob. M. Dajnowicz, *Międzynarodowe bezpieczeństwo...*, s. 529–533. Zygmunt Berezowski odmawiał prawa do niepodległości Białorusinom i Ukraińcom z powodu braku sił państwowotwórczych oraz ich sojuszy z bolszewikami i Niemcami przeciwko Polsce. Ich dążenia miały zagrażać egzystencji Polaków na kresach wschodnich, a idea federacyjna antagonizowała ZSRS z Polską, inaczej skupiałyby się na ekspansji na Dalekim Wschodzie.

⁸ *Wielka polityka czy pieniacka zaściankowość*, „Walka” 1942, nr 47, s. 1–2; T. Maciński, *Zarys ruchu narodowego w Polsce*, cz. 1, (1886–1919), 1941, [w:] *Broszury konspiracyjne...*, s. 179–188; R. Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, t. 2, Warszawa 1988, s. 220–221, 292, 311; zob. G. Zackiewicz, *Polska myśl polityczna wobec systemu radzieckiego. 1918–1939*, Kraków 2004, s. 90–91.

⁹ *Na drodze do wielkości*, 1943, [w:] *Broszury konspiracyjne...*, s. 21–22; *Zręby frontu ludowego w Polsce*, „Walka” 1944, nr 13, s. 9–11; *Dwa fronty*, „Walka” 1944, nr 16, s. 6–8; *Tak zwany głos ludu*, „Walka” 1944, nr 24, s. 1–2; *Fermenty*, „Walka” 1944, nr 26, s. 3; AAN, Delegatura Rządu na Kraj (dalej: DR), Departament Spraw Wewnętrznych (dalej: DSW), sygn. 202/II/22, *Sprawozdanie sytuacyjne nr 1 z życia polskich stronnictw politycznych Polski podziemnej*, SN, I kwartał 1944, s. 197.

¹⁰ *Polska–Czechy*, „Walka” 1940, nr 29, s. 6; *Unia polsko-czeska*, „Walka” 1940, nr 32, s. 3.

¹¹ *Minister czeski o organizacji Europy Środkowej*, „Walka” 1941, nr 24, s. 3; *Związek polsko-czeski*, „Walka” 1941, nr 43, s. 2–3.

¹² *Rola i znaczenie Polaków w powojennej Europie*, „Walka” 1941, nr 24, s. 2–3.

SN propagowało ideę jagiellońską, której nie utożsamiało z federacją z narodami wschodnimi, ale z koncepcją „Wielkiej Polski” rozciągającej się od Odry i Nysy Łużyckiej po Dniepr (polskie imperium)¹³. Według SN jej urzeczywistnienie mogłoby przekreślić realizację Mitteleuropy, Lebensraumu i zlikwidować sowieckie republiki na obszarze bałtycko-czarnomorskim. Ponieważ na ziemiach byłej I Rzeczypospolitej nie powinny istnieć państwa inne niż Polska, w ramach „Wielkiej Polski” Litwa otrzymałaby autonomię narodowo-kulturalną¹⁴, a Białorusini, jako niemający wykształconej świadomości narodowej, znaleźliby się w granicach Polski¹⁵. Ukraińcy mieli nie posiadać zdolności państwowotwórczych¹⁶, a Rusini, jak Białorusini, asymilowaliby się z narodem polskim. Zdaniem SN unia z ich państwami byłaby zagrożeniem dla Polski i jej integralności terytorialnej, ponieważ od 1918 zawierali oni antypolskie sojusze z Berlinem lub Moskwą oraz żądali granicy z Polską co najmniej do linii Curzona¹⁷. Narody wschodnie miały być nieprzygotowane etnicznie, politycznie i gospodarczo na utrzymanie suwerennych państw, co tłumaczyło, dlaczego nie otrzymały ich od Niemców i Rosjan (komisariaty III Rzeszy, sowieckie republiki).

SN wzorowało powojenne polskie imperium na obszarze byłej I Rzeczypospolitej na imperiach Jagiellonów, Rzymu i Wielkiej Brytanii. Przekonywało, że okupowana chrześcijańska Europa nie stanie u boku Niemiec do walki z komunizmem, bowiem hitlerowskie imperium, jak imperia Dżyngis-chana

¹³ *Nie niszczyć dzieła Jagiellonów*, „Walka” 1941, nr 31, s. 1; *Gdzie jest Polska na wschodzie*, „Walka” 1941, nr 36, s. 1; *Korektura granicy wschodniej*, „Walka” 1941, nr 42, s. 2–3; *Na manowcach federacyjnych*, „Walka” 1941, nr 42, s. 2–3; K. Hrabyk, *Problem rosyjski w polityce endecji*, mps, Warszawa 1971, s. 98–99 [ZNO, Papiery Klaudiusza Hrabyka, sygn. 16320/II]. W czasie wojny działały cztery organizacje Młodzieży Wielkiej Polski związane z NLOW, SN, secesją SN i „Szańcem”. W marcu 1943 r. utworzyły Porozumienie Organizacji Młodzieżowych z Terenem Młodzieży KN II, Harcerstwem Polskim, zespołem młodzieżowym FOP, Unią Młodzieży z Unii na czele z Mieczysławem Kurzyną („Miecz”) z KN II. Pismo POM „Młodzież Rzeczypospolitej” propagowało imperialną Wielką Polskę, katolickie państwo narodu polskiego w granicach Bałtyk–Karpaty–Brama Łużycka–Brama Smoleńska; *Do czego młodzi dążą*, „Młodzież Rzeczypospolitej” 1944, nr 1, s. 1; A.K. Kunert, *Ilustrowany przewodnik po Polsce podziemnej. 1939–1945*, Warszawa 1996, s. 529.

¹⁴ *Litwa*, „Walka” 1941, nr 40, s. 2–3; *Litwo, Ojczyzno moja...*, „Walka” 1942, nr 37, s. 2; AAN, SN, *Wrzesień 1939 r.*, sygn. 206/18, s. 99–100; *Wilno i Ziemia Wileńska*, „Myśl Polska” 1942, nr 19, s. 3–4; *Litwa*, „Myśl Polska” 1942, nr 21, s. 2–3.

¹⁵ *Na śmietniku wschodniego ładu brzęczy białoruska mucha*, „Walka” 1942, nr 9, s. 4; *Dwie tęsknoty*, „Walka” 1942, nr 38, s. 1–2.

¹⁶ *Sprawa ukraińska*, „Walka” 1943, nr 29, s. 9–12; AAN, SN, *Stanowisko Stronnictwa Narodowego w sprawie ukraińskiej*, październik 1943, sygn. 206/2, s. 1–1a; *Wczoraj, dzisiaj, jutro zagadnienia ukraińskiego w Polsce*, „Służba Informacyjna Walki”, 1944, s. 1; *Wytyczne programowe Ruchu Narodowego w Polsce*, [w:] *Broszury konspiracyjne...*, s. 60–61; „M. Dnieprowski” [M. Wojtyna], „L. Mirosławski”, *Na wschodnim posterunku Rzeczypospolitej*, 1943, [w:] *Broszury konspiracyjne...*, s. 303–304.

¹⁷ *Wilno i Ziemia Wileńska*, „Myśl Polska” 1942, nr 19, s. 333–334; *Litwa*, „Myśl Polska” 1942, nr 21, s. 2–3. Litwa miała być niezależna od wszystkich państw z wyjątkiem Polski. Mogła być państwem zależnym tylko od Polski lub jej częścią; AAN, SN, *Wrzesień 1939 r.*, sygn. 206/18, s. 100; *Granica północno-wschodnia Polski*, „Warszawski Dziennik Narodowy” 1943, nr 21, s. 1.

i sowieckie, zostało zbudowane na ludobójstwie i bezwzględnej eksploatacji podbitych narodów¹⁸. Polska miała mieć nowoczesną i groźną dla zbrodniczych „niemieckich Stanów Zjednoczonych Europy” ideę wolności: jak za Jagiellonów skupiłaby wokół siebie państwa Europy Środkowej na obszarze między trzema morzami¹⁹.

SN sprzeciwiało się federacjom narodów w Europie Środkowej²⁰. „Wielka Polska” na obszarze „Polski Trzech Mórz” jednoczyłaby państwa narodowe między Niemcami i ZSRS²¹. Socjalizm i komunizm z hasłami międzynarodowego braterstwa proletariatu propagowały ponadnarodową integrację, a SN było za chrześcijańskim blokiem państw narodowych²². Federacje niszczyłyby je na rzecz instytucji ponadnarodowych, w których decydowałyby antynarodowe międzynarodówki²³. SN nie chciało podziału obszaru Adriatyk–Bałtyk–Morze Czarne (ABC) na konfederację polsko-czechosłowacką i unię jugosłowiańsko-grecką²⁴. Deklarowało za to ścisłą współpracę z czechosłowackim obozem narodowym: za politykę zagraniczną i wojskową odpowiadałaby Polska, a za gospodarczą Czechosłowacja, która ulegała mocarstwom kosztem swojej wolności. Po wojnie Zaolzie zostałyby w Polsce, a Ruś Podkarpacka przy Węgrzech, aby oddzielić Czechosłowację od ZSRS. Czechosłowacja dostałaby od Niemiec Łużyce za Ruś. Granica węgiersko-słowacka biegłaby według kryterium etnicznego. Zabrane w 1940 roku Rumunii Siedmiogród zostałyby przy Węgrzech. SN

¹⁸ *Mistrze i partacze*, „Walka” 1941, nr 39, s. 1. „Imperializm jest przede wszystkim sztuką rządzenia, podporządkowywania swoim wpływom innych, sztuką umiejętnego wiązania interesów cudzych z własnymi i to właśnie w myśl realizacji ambicji własnych. Zabór może być jedną z metod działania imperialistycznego, ale nie wyłączną ani konieczną”.

¹⁹ *Dlaczego Niemcy napadli na Polskę*, „Walka” 1940, nr 15, s. 1–2. „Polska koncepcja unii wolnych narodów, częściowo urzeczywistniona w historii Europy przez imperium jagiellońskie, zbudowanego na zrębie państwowości polskiej, będzie zawsze rozsądzać wszelkie koncepcje i próby ich realizacji a opartych na fałszu, niewoli, siły. Pod Grunwaldem zwyciężyła idea jagiellońska i teraz też zwycięży”.

²⁰ *Legenda narodu polskiego*, „Walka” 1942, nr 5, s. 1; *Los w naszych rękach*, „Walka” 1942, nr 14, s. 1; *Wyzyskiwanie i nadużywanie uczciwości*, „Walka” 1942, nr 18, s. 1; *Europa Środkowa ośrodkiem pokoju*, „Myśl Polska” 1942, nr 24, s. 401–403. Konfederacja państw narodowych Polski, Czechosłowacji, Węgier i Rumunii, zob. E. Maj, *Bezpieczeństwo ideologiczne...*, s. 560.

²¹ *Polska Trzech Mórz*, „Walka” 1941, nr 37, s. 2–3; *Zadania Polski Trzech Mórz*, „Walka” 1942, nr 49, s. 2–3; *Ku Polsce Trzech Mórz*, „Polak” 1942, nr 4, s. 7; *O przebudowę Europy*, „Myśl Polska” 1942, nr 20, s. 1–2; M.E. Rojek, *Osobowość polityczna Polski po tej wojnie*, „Myśl Polska” 1942, nr 22–23, s. 2–4. Związek Polski, Czechosłowacji i Litwy, na wschodzie minimum granica ryska, a na zachodzie Odra i Nysa Łużycka.

²² AAN, SN, sygn. 206/1, *Instrukcja dla propagandzistów w środowisku robotniczym*, 1943, s. 17–22; *Cywilizacja polsko-chrześcijańska wobec cywilizacji zachodnioeuropejskiej*, „Sprawy Narodu” 1943, nr 1, s. 1–2.

²³ *Niezdrowe wspólnoty*, „Walka” 1942, nr 28, s. 1.

²⁴ *Związek polsko-czeski*, „Walka” 1942, nr 23, s. 1–2; *Co będzie z unią polsko-czeską?*, „Walka” 1943, nr 32, s. 4–5; *Zachodnie granice Polski*, 1942, [w:] *Brozury konspiracyjne...*, s. 288–289; zob. E. Ponczek, *Idea niepodległości a imponderabilia Rzeczypospolitej. Z badań nad polską myślą polityczną w latach drugiej wojny światowej*, [w:] *Z dziejów Polski i emigracji (1939–1989)*, red. M. Szczerbiński, T. Wolsza, Gorzów Wielkopolski 2003, s. 86. Według Ponczka w czasie wojny obóz narodowy dojrzał do organizacji przez Polskę związku państw na obszarze ABC w postaci konfederacji lub unii dla zachowania państw narodowych.

uważało, że unia z katolickimi Węgry była w Polsce bardziej pożądana niż z liberalną Czechosłowacją²⁵.

Układ o konfederacji polsko-czechosłowackiej oznaczał dla SN początek nowego ładu w powojennej Europie Środkowej. Powiększona na wschodzie i zachodzie Polska miała dominować na obszarze ABC. Determinowany geopolitycznie „Związek Słowiańszczyzny Zachodniej” wypełniałby „testament Chrobrego”. Ponowna integracja Słowaków z Czechami wpłynęłaby na odrodzenie katolicyzmu w Czechach. Rolą Polski byłoby odcięcie Czechów od wpływów ZSRS, a Litwinów i Ukraińców – od Niemiec. Inaczej Czesi doprowadziliby do zależności Polski od ZSRS, który w 1941 roku ogłosił się antyniemieckim obrońcą Europy Środkowej, zwłaszcza państw słowiańskich. Prosovietcki i antywęgierski emigracyjny obóz polityczny prezydenta Edvarda Beneša miał zastąpić po wojnie obóz narodowy (z pomocą Polski). W związku polsko-czechosłowackim czeski opór wobec polskiej ekspansji na wschód i południe neutralizowałyby Węgry – były antysowieckie i bliskie Polsce kulturowo, społecznie i religijnie. Dzięki temu odrodziłyby się imperium jagiellońskie w Europie Środkowej²⁶.

Po 1918 roku ideę federacyjną popierały ugrupowania piłsudczykowskie, socjalistyczne, syndykalistyczne i ludowcy, wrogie ideowo i politycznie obywateli narodowemu. Zdaniem SN w stosunkach wewnętrznych federalizm zrównywał prawa mniejszości narodowych z prawami narodu panującego, wobec którego były one często nielojalne. Po wojnie ze względu na kulturę i bezpieczeństwo Polska powinna być państwem narodowym i katolickim, a nie narodowościowym, bez Niemców i Żydów oraz bez reform społecznych odbierających własność Polakom²⁷. Prawa dla mniejszości słowiańskich i litewskiej zależałyby od ich stosunku do Polaków. Za ich zbrodnie na ziemiach polskich miałyby je czekać kara, a mniejszość ukraińską za mordowanie Polaków – wysiedlenie w głąb Polski lub do ZSRS za tamtejszych Polaków. SN uważało, że liberalno-demokratyczne federacje regionalne nie przeciwstawiłyby się Niemcom i ZSRS, co uzależniałoby je od Wielkiej Brytanii, zaś wojna niemiecko-sowiecka sprzyjałaby przesunięciu granic Polski na zachód i wschód, od Bałtyku po Morze Czarne²⁸.

Wspólnota polityczna Europy Środkowej byłaby zbudowana na polskich ideałach: postawie wojennej i moralnej oraz honorze i wolności jako na przeciwieństwach zaborczego imperializmu Niemiec²⁹. SN przekonywało, że nacjonalizm prowadzi do państwa narodowego, a imperializm do państwa narodowościowego

²⁵ *Na czele Europy Środkowej*, „Walka” 1942, nr 4, s. 1–2.

²⁶ *Związek polsko-czeski*, „Walka” 1942, nr 23, s. 1–2. „Koncepcję jagiellońską obecnie szeroko się dyskutuje, ale błędnie interpretuje w prasie konspiracyjnej jako federację z wykrojonymi z polskiego obszaru cywilizacyjnego i gospodarczego państwami litewskim, białoruskim i ukraińskim, co jest raczej niszczeniem ich dziejowych poczynań”; *Związek Polski i Czechosłowacji*, „Myśl Polska” 1942, nr 19, s. 1–3.

²⁷ *Wytoczne programowe Ruchu Narodowego w Polsce*, [w:] *Broszury konspiracyjne...*, s. 64–66.

²⁸ *Sprawa najważniejsza*, „Walka” 1941, nr 27, s. 1.

²⁹ *Budujemy Polskę po polsku*, „Walka” 1941, nr 30, s. 1.

(drogą podbojów wprowadza do organizmu państwowego obce narody). Natomiast polska ekspansja do Odry i Dniepru była rewindykacją historycznych ziem Polski zabranych jej przez Berlin i Moskwę³⁰ – nie była więc imperializmem³¹. SN uznawało roszczenia rządu polskiego do Górnego Śląska, Prus Wschodnich i Wolnego Miasta Gdańska za minimalizm, ponieważ jego zdaniem sytuacja międzynarodowa sprzyjała odzyskaniu granic „piastowskich” na Odrze i Nysie Łużyckiej³². Powojenne granice Polski miały być łatwe do obrony i dawać przewagę strategiczną nad sąsiadami³³. W koncepcjach terytorialnych SN powoływało się na spuściznę polityczną Jana Popławskiego i Dmowskiego³⁴. Poszerzenie granic Polski na zachód i wschód oprócz celów geopolitycznych rozwiązałyby problemy gospodarcze i społeczne okresu międzywojennego³⁵.

Tylko „Polska Trzech Mórz” („Wielka Polska” i związany z nią blok państw na obszarze ABC) mogła powstrzymać imperializm Niemiec i ZSRS i oraz zaprowadzić trwały pokój w Europie, z gwarancjami wolności i rozwoju państw środkowoeuropejskich. Niemcy zostałyby okrojone do Renu przez Francję, Szlezwik i Holsztyn zajęłaby Dania, ziemie do Odry i Nysy Łużyckiej – z wyspami Rugia, Uznam i Wolin – Polska, a część Saksonii po Chemnitz – Czechy. Utworzone państwo serbołużyckie należałoby do „Związku Słowiańszczyzny Zachodniej”. Wirtembergia, Badenia, Bawaria i Austria utworzyłyby państwo katolickie³⁶. Na wschodzie Polska graniczyłaby z Rosją, niezależnie od jej ustroju. SN wyznaczało Polskie granice pomiędzy Szczecinem, Triestem, Odessą

³⁰ *Gdzie jest Polska na wschodzie*, „Walka” 1941, nr 36, s. 1; *Korektura granicy wschodniej*, „Walka”, nr 42, s. 2–3.

³¹ *Imperium narodu polskiego*, „Walka” 1941, nr 34, s. 2–3; *Tylko wielka i silna Polska*, „Walka” 1941, nr 35, s. 1; *Polska idea narodowa*, „Walka” 1942, nr 22, s. 1; *Tam gdzie była Polska*, „Walka” 1943, nr 31, s. 3–6; *Mały nacjonalizm i abstrakcyjny katolicyzm*, „Młoda Polska” 1943, nr 10, s. 364; *Wytyczne programowe ruchu narodowego w Polsce*, [w:] *Broszury konspiracyjne...*, s. 60.

³² *Wielka polityka czy pieniacka zaściankowość*, „Walka” 1942, nr 47, s. 1; *Idea w poniewierce*, „Młoda Polska” 1943, nr 4, s. 1; *Testament Chrobrego*, „Młoda Polska” 1943, nr 8, s. 1; *Straż nad Odrą*, „Młoda Polska” 1943, nr 9, s. 1; T. Maciński, *Niemcy największy wróg Polski i Słowiańszczyzny*, 1942, [w:] *Broszury konspiracyjne...*, s. 204.

³³ *Polska ekspansja na południe*, „Walka” 1941, nr 44, s. 2–3; *O graniczną aktywność*, „Młoda Polska” 1943, nr 14, s. 1. „Naturalną granicę państwa polskiego na południu stanowi łańcuch gór karpaccich, granica wszakże wpływu politycznego Polski, jej zasięgu kulturalnego i gospodarczego, jej wreszcie obszar strategiczny sięga dalej, obejmuje Bałkany, opiera się na wschodzie o wybrzeża Morza Czarnego, na zachodzie zaś Morza Adriatyckiego”.

³⁴ *O rozwój myśli wsechpolskiej*, „Walka” 1942, nr 31, s. 1; zob. T. Kulak, *Konfederacja narodu w Warszawie*, Warszawa 1994, s. 164–166; J. Waskan, *Geopolityka i idea państwa narodowego. Granice Polski w koncepcjach obozu narodowego przed traktatem wersalskim*, [w:] *Polska i Polacy w kręgu zagadnień europejskich. Zbiór studiów i szkiców*, red. M. Strzelecki, Bydgoszcz 1999, s. 16–24.

³⁵ *8 milionów bezrobotnych żąda poszerzenia*, „Walka” 1942, nr 21, s. 1; *Zachodnie granice Polski*, 1942, [w:] *Broszury konspiracyjne...*, s. 286–288.

³⁶ AAN, SN, *Wrzesień 1939 r.*, sygn. 206/18, s. 95–97; *Granice Polski*, „Walka” 1940, nr 32, s. 1; *Odra–Nysa Łużycka*, „Walka” 1941, nr 38, s. 2–3; *Polska ekspansja na południe*, „Walka” 1941, nr 44, s. 3; *Wielka polityka czy pieniacka zaściankowość*, „Walka” 1942, nr 47, s. 1–2; *Straż nad Odrą*, „Młoda Polska” 1943, nr 9, s. 1; *Idea w poniewierce*, „Młoda Polska” 1943, nr 4, s. 1; *Testament Chrobrego*, „Młoda Polska” 1943, nr 8, s. 246–247; *Katolickie państwo narodowe – kwestie ustroju*, „Młoda Polska” 1943, nr 8, s. 246–247; zob. *O przebudowę Europy*, „Myśl Polska” 1942, nr 20, s. 1–2.

i Pskowem („Polska Trzech Mórz”). Zorganizowanie tego czworoboku bezpieczeństwa, w którym znalazłyby się bratnie narody od Czechów po Serbów, było dziejową i życiową koniecznością. Zagrożone przez Niemcy i ZSRS, stałyby u boku Polski ze względu na jej walkę o niepodległość i brak terroru w budowaniu związków państwowych³⁷. Jako wielki i historyczny, naród polski był zobowiązany do misji na obszarze od Zalewu Szczecińskiego do Estonii, Morza Czarnego i Adriatyku. SN utrzymywało, że ten geopolitycznie logiczny obszar polskiego wpływu byłby zdolny do samodzielnego życia politycznego i gospodarczego oraz do wytworzenia siły gwarantującej mu nienaruszalność³⁸.

Federacje regionalne były anachronizmem w świecie, w którym dominowały państwa narodowe i narody dążące do wolności. Mogły się one łączyć w bloki czy unie bez naruszania niezależności państwowej. Idea federacyjna dzieliła historyczne narody i terytoria państw w imię praw mniejszości narodowych i praw człowieka. Federacja Europy groziła hegemonią mocarstw (Stany Zjednoczone Europy, Rada Europy Churchilla, Paneuropa, Związek Sowieckich Republik Europy)³⁹. Po Stalingradzie, dla porozumienia z ZSRS i w zamian za gwarancje suwerenności i nienaruszalności granic Polski, SN było gotowe wspólnie zwalczać ukraińskie i białoruskie dążenia niepodległościowe⁴⁰. SN sprzeciwiało się realizacji komunistycznej idei Polski piastowskiej, ponieważ zmiana granicy ryskiej na niekorzyść Polski oznaczała jej osłabienie w Europie Środkowej⁴¹.

³⁷ *Czworobok bezpieczeństwa*, „Walka” 1941, nr 44, s. 1–2.

³⁸ *Polska ekspansja na południe*, „Walka” 1941, nr 44, s. 3. „Praca, jaka czeka zarówno pokolenie, które ma szczęście obecnie kłaść fundamenty pod istotną mocarstwowość swojej ojczyzny, jak i pokolenie następane, odpowiada skali powszechnej ambicji”; zob. *O przebudowę Europy*, „Myśl Polska” 1942, nr 20, s. 346–347.

³⁹ AAN, Polskie Ugrupowania w Wielkiej Brytanii, *List otwarty do Antoniego Słonimskiego*, Szkocja, 1 III 1941, podpisał D., sygn. 220/t. 27, s. 1; *Stany Zjednoczone Europy*, „Walka” 1940, nr 16, s. 4; *Europa jako forteca niemiecka*, „Walka” 1940, nr 34, s. 2; *Europejskie czy polskie rozwiązanie?*, „Walka” 1943, nr 31, s. 7; *Wytuczne programowe Ruchu Narodowego w Polsce*, [w:] *Broszury konspiracyjne...*, s. 61; zob. AAN, SN, sygn. 206/29, *Na historycznym zakręcie (ocena sytuacji lipiec 1945)*, 11 VII 1945, s. 186–192. SN utworzyła w kraju zakonspirowaną organizację wewnętrzną. Celem było osiągnięcie granicy wschodniej na linii górny Dniepr–Teterew, usunięcie wojsk sowieckich z Polski za pomocą dyplomacji i działalności politycznej, współpraca z politykami państw Europy Środkowej okupowanych przez ZSRS, utworzenie bloku środkowoeuropejskiego na czele z Polską; *Uchwała SN w kraju, Zbiórka informacyjna*, styczeń 1946, s. 25–26a; *Daty do historii ruchu narodowego w Polsce*, s. 153; *Dzisiejsza rola i zadania naszego obozu*, 12 VII 1945, s. 181–184.

⁴⁰ *Bitwy polityczne*, „Walka” 1943, nr 44, s. 1–3; AAN, SN, sygn. 206/18, *Wrzesień 1939 r.*, s. 100–101; zob. M.E. Rojek, *Lwów i Rzeczpospolita*, „Myśl Polska” 1942, nr 19, s. 1–3; K. Hrabyk, *Problem rosyjski...*, s. 88–90. Emigracyjne SN uważało Europę Środkową za polską strefę wpływów. Byłaby zorganizowana w blok środkowoeuropejski złożony z państw narodowych na czele z Polską. Za powrót do granicy ryskiej i brak ingerencji w sprawy wewnętrzne Polska utrzymywałaby dobre stosunki z ZSRS; T. Bielecki, *Sfinks rosyjski*, „Myśl Polska” 1942, nr 19, s. 1–3. Polska nie mogła być buforem między Niemcami i ZSRS: zostałaaby powiększona kosztem Niemiec, a na wschodzie wróciłyby do granicy ryskiej. ZSRS nie mógł być gwarantem pokoju w Europie, bowiem kulturowo ani cywilizacyjnie do niej nie należał; zob. S. Kilian, *Myśl społeczno-polityczna Tadeusza Bieleckiego*, Kraków 2000, s. 46–76.

⁴¹ *Hasła i rzeczywistość*, „Walka”, nr 42, s. 1.

Od sierpnia 1941 roku Narodowo-Ludowa Organizacja Wojskowa (NLOW) głosiła koncepcję „Państwa Zachodniosłowiańskiego” Karola Stojanowskiego⁴². Była ona syntezą projektów integracji międzynarodowej występujących w polskiej myśli politycznej. Losy wojenne, regionalne sąsiedztwo, wspólna historia i geopolityczne położenie, katolicyzm (Polacy, Litwini, Słowacy, Czesi, Serbołużyczanie, Węgrzy, Chorwaci, Słowenci; nie eliminowało to prawosławnych Serbów, Bułgarów i Rumunów, ale lepiej, aby przyjęli katolicyzm, oraz Łotyszy i Albańczyków) narodów środkowoeuropejskich jednoczyłyby ich państwo na obszarze ABC⁴³. Niemiecka okupacja wzmocniła konieczność ich wspólnoty narodowej. „Państwo Zachodniosłowiańskie” byłoby związkiem państw bez struktur ponadnarodowych, o suwerenności ograniczonej do ściśle określonych zadań w zakresie obrony, spraw zagranicznych i gospodarczych. Państwa członkowskie rozwijałyby się w nim swobodnie narodowo, kulturalnie i społecznie, wszystkie narody słowiańskie miałyby równe prawa. Przewodziłaby w nim Polska, wykluczając asymilację. Tylko w takiej formie terytorialnej i ideowej Polska mogłaby obronić siebie i państwa środkowoeuropejskie przed Niemcami i ZSRS.

Plany federacyjne rządu polskiego oraz ugrupowań emigracyjnych i krajowych NLOW nazywała „fałszywymi drogowskazami”⁴⁴. Według niej Polska organizowałaby Europę Środkową z racji historycznych tradycji wolnościowych i unijnych. Prawo do kierowniczej roli w Europie Środkowej miały jej dawać walka z hegemonią Niemiec i ZSRS w Europie, wojenny wkład i brak rządu kolaracyjnego, a także sprzeciw wobec stref wpływów sprzymierzonych mocarstw w powojennym świecie. Polska miałaby mieć granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej, wybrzeże bałtyckie od Rugii po Prusy Wschodnie i granicę ryską (nie wykluczano granicy z 1772)⁴⁵. Granice na obszarze ABC byłyby wykreślane na zasadzie etnicznej w celu eliminacji problemów narodowościowych i zewnętrznych ingerencji. Słowacja byłaby niepodległa, ale oddałaby Węgrom ziemie z mniejszością węgierską (a Rumunia – Siedmiogród). Zaolzie zostałoby przy Polsce. Jeśli po wojnie Czesi i Słowacy utworzyliby wspólne państwo, to bez centralizmu i czechosłowakizmu. Polska odpowiadałaby w „Państwie Zachodniosłowiańskim” za politykę zagraniczną i wojskową, a Czechy – za gospodarczą⁴⁶. NLOW

⁴² J. Kaliski [K. Stojanowski], *Państwo zachodnio-słowiańskie*, Warszawa 1942, s. 3–32; *Państwo Zachodniosłowiańskie*, „Polski Informator Narodowy” 1942, nr z 25 XI, s. 4–5; zob. P. Eberhardt, *Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej*, Lublin 2004, s. 181–182; P. Grabowiec, *Od partykularyzmu do uniwersalizmu. Polskie koncepcje międzynarodowej integracji politycznej w latach 1939–1945. Zarys problematyki*, [w:] *Federalizm. Teorie i koncepcje*, red. W. Bokajło, Wrocław 1998, s. 216–226.

⁴³ J. Kaliski, *Państwo...*, s. 3–6.

⁴⁴ „1723” [K. Próchnik], *Usunąć fałszywe drogowskazy*, „Warszawski Głos Narodowy” (dalej: WGN) 1943, nr z 27 II, s. 1; idem, *Na manowcach federacyjnych*, WGN 1943, nr z 27 II, s. 2; „Baryka” [T. Przeciszewski], *Przed dwudziestu laty*, WGN 1943, nr z 6 III, s. 4; zob. E. Ponczek, *Polska myśl o pokoju w latach drugiej wojny światowej (1939–1945)*, Łódź 1999, s. 129.

⁴⁵ „Prus” [T. Maciński], *U podstaw zagadnienia granicy zachodniej*, WGN 1942, nr z 11 VI, s. 1–2; „Lar” [Z. Domański], *Problem granicy wschodniej*, WGN 1942, nr z 9 VII, s. 2–4; „1723”, *O starą granicę Piastów. Przed doniosłą decyzją*, WGN 1943, nr z 21 VIII, s. 56–60; „Prus”, *Nasze stanowisko w sprawie wschodniej granicy Polski*, WGN 1944, nr z 29 I, s. 77–78; zob. P. Eberhardt, *Polska i jej...*, s. 174.

⁴⁶ J. Kaliski, *Państwo...*, s. 9–27; zob. S. Fertacz, *Polska myśl słowiańska w okresie drugiej wojny światowej*, Katowice 2000, 62–65.

popierała niepodległość Łużyc między Odrą a Łabą⁴⁷. Litwa miałaby być częścią Polski ze względu na jej sojusze raz z ZSRS, a raz z Niemcami⁴⁸, Białorusini rzekomo nie tworzyli jeszcze narodu⁴⁹, a Ukraińcy nie dorosli do utworzenia państwa. NLOW zwalczała „propagandę” polskich ugrupowań o federacji z nimi, ponieważ wspomaganie ich w tworzeniu państw narodowych nie było w interesie Polski (wciągałoby ją w stałe konflikty o utrzymanie niepodległości tych państw). Poza tym w czasie wojny pomagali oni sowieckim i niemieckim okupantom w eksterminacji Polaków⁵⁰. NLOW ubolewała, że ideę federacyjną popierali nie tylko piłsudczycy, którzy dążyli do związków państwowych z Litwinami, Białorusinami i Ukraińcami jako równoprawnymi członkami federacji środkowoeuropejskiej. Uważała, że polska opinia publiczna powinna ostatecznie odrzucić te „fantastyczne” pomysły polityczne⁵¹. Przypominała, że w sprawie terytoriów na wschód od Bugu i Sanu istniały dwie wyraźne koncepcje ich przyszłości: polska (propagowana przez Komitet Narodowy Polski w Paryżu w latach 1918–1919) i niemiecka (zapoczątkowana w 1918 roku pokojem brzeskim z Ukraińską Republiką Ludową i Rosją sowiecką, a kontynuowana przez polskich federalistów). „Program polski” Dmowskiego zawierał żądania powrotu do Polski jej historycznych ziem wschodnich: Lipawy, Kowna, Dyneburga, Drysy, Połocka, Lepela, Mińska, Borysowa, Mozyrza, Starokonstantynowa, Płoskiorowa i Kamieńca Podolskiego. Program przegranych Niemiec kontynuowali po 1918 roku polscy federaliści, którzy dążyli do wykrojenia z ziem polskich na wschodzie państw: litewskiego, białoruskiego i ukraińskiego w unii z Polską (aby wzmocnić jego bezpieczeństwo). Orientujący się na Niemcy Litwini, Białorusini i Ukraińcy chcieli jednak niepodległości kosztem ziem Polski⁵². Traktat ryski (1921) przekreślił zgubny program federacyjny, ale okrojony program inkorporacyjny nie mógł zapobiec klęsce Polski w 1939 roku.

NLOW podchodziła sceptycznie do konfederacji polsko-czechosłowackiej i unii jugosłowiańsko-greckiej⁵³, bowiem były one tworzone w brytyjskim interesie, z prawami dla mniejszości narodowych i ustrojem demokratycznym. Według NLOW Polska miała być narodowa, katolicka i autorytarna, a mniejszości narodowe nie mogły mieć równych praw z narodem polskim. Umowy z 1942 roku dzielące obszar ABC uzależniały go od zachodnich mocarstw w zakresie obrony przed Niemcami i ZSRS. Wywoływały spory między Słowakami

⁴⁷ „Prus”, *Łużyce organizują się*, WGN 1942, nr z 28 XI, s. 1; „Prus”, *Jeszcze o Łużycach*, WGN 1943, nr z 6 II, s. 2; „4044”, *Łużyce i ich realna podstawa wyjściowa*, WGN 1944, nr z 1 I, s. 1–5.

⁴⁸ *Jak ją rozrywać niezgodami swymi chcecie*, WGN 1943, nr z 13 II, s. 1; „Lar”, *Granica północno-wschodnia Polski*, WGN 1943, nr z 12 VI, s. 1–2; „Cz.”, *O idei jagiellońskiej i co z niej wynikło*, WGN 1943, nr z 18 XII, s. 1–8.

⁴⁹ „Lar”, *Problem granicy wschodniej*, WGN 1942, nr z 9 VII, s. 1–3; idem, *Północno-wschodnia ściana*, WGN 1943, nr z 6 II, s. 1–2; idem, *Białoruś – zapomniana i zaniedbana córka Polski*, WGN 1943, nr z 29 V, s. 45–47; idem, *Granica północno-wschodnia Polski*, WGN 1943, nr z 12 VI, s. 1–3.

⁵⁰ „1723”, *Usunąć fałszywe drogowskazy*, WGN 1943, nr z 27 II, s. 1.

⁵¹ „1723”, *Na manowcach federacyjnych*, WGN 1943, nr z 27 II, s. 2.

⁵² „Baryka”, *Przed dwudziestu laty*, WGN 1943, nr z 6 III, s. 1–2.

⁵³ „Prus”, *Nasze stanowisko. Na marginesie konfederacji polsko-czeskiej*, WGN 1942, nr 14, s. 4–5; „1723”, *Na manowcach federacyjnych*, WGN 1943, nr z 27 II, s. 2.

a Czechami oraz Chorwatami i Bułgarami a Serbami, dlatego ich wspólne państwa byłyby słabe i narażone na wrogą ingerencję. „Państwo Zachodniosłowiańskie” nie antagonizowałoby Słowian. Dla utrzymania pokoju współpracowałoby z blokiem skandynawskim i łańcińskim⁵⁴. NLOW zastrzegła, że związek państwowy z Czechosłowacją musiałby zapewnić Polsce realizowanie jej interesów narodowych⁵⁵. Rezerwowała dla Polski politykę zagraniczną i wojskową związku, ponieważ „beneszowskie państwo” ulegało sąsiadom lub mocarstwom albo międzynarodowym ośrodkom politycznym. Była za współpracą przy budowaniu narodowej i chrześcijańskiej Europy Środkowej z wywodzącymi się z Czech ugrupowaniami narodowymi i chrześcijańskimi o charakterze antyniemieckim i antysowieckim, które stawiały na niezależność i czynną obronę, a nie na protekcję obcych mocarstw. Warunki geopolityczne i historia nakazywały bowiem jak najściślejszą jedność Polski i Czech, jeżeli miałyby nie ulec imperialistycznym sąsiadom.

Porozumienia rządu RP z Benešem nie miały dla NLOW większego znaczenia. Mimo że celem umów z 1942 było utworzenie związków gwarantujących niezależność państwom położonym między Niemcami a ZSRR, dzieliły one Słowiańszczyznę na północną i południową: umowa jugosłowiańsko-grecka izolowała Bułgarię, a polsko-czechosłowacka pomijała podmiotowość Słowacji⁵⁶. W celu umocnienia więzi obu związków państwowych NLOW postulowała wspólną granicę Czechów i Jugosłowian kosztem Niemiec i Austrii. Zabezpieczyłoby to poszczególne państwa słowiańskie przed izolacją, taką jak w latach 1938–1941 podczas niemieckiej agresji. Od Kanału Kilońskiego do zachodniej granicy czeskiej i jugosłowiańskiej (środkowy Dunaj) Niemców należało wysiedlić za Łabę⁵⁷. Z czasem umożliwiłoby to utworzenie imperium słowiańskiego między Bałtykiem, Adriatykiem i Morzem Czarnym. Bez silnego bloku państw słowiańskich Polska (nawet z granicą na Odrze i Nysie Łużyckiej) nie stałaby się „osią i podstawą bloku państw cywilizacji łańcińskiej”, który miał być konieczny do kontroli Niemiec, a zachodni blok łańciński nie ustabilizowałby Europy Środkowej bez polskiego imperium⁵⁸. Związki federacyjne z sąsiadami nie były w interesie Polski, ponieważ słabo wewnętrznie powiązana federacja

⁵⁴ „Prus”, *U podstaw zagadnienia granicy zachodniej*, WGN 1942, nr z 11 VI, s. 1; *De Gaulle*, „Państwo Narodowe” 1944, nr 1, s. 2.

⁵⁵ „Prus”, *Nasze stanowisko. Na marginesie konfederacji polsko-czeskiej*, WGN 1942, nr 14, s. 1–5.

⁵⁶ „1723”, *Na manowcach federacyjnych*, WGN 1943, nr z 27 II, s. 1; AAN, Komenda Główna Armii Krajowej (dalej: KG AK), Biuro Informacji i Propagandy (dalej: BIP), sygn. 203/VII/9, *Powstanie na tle ogólnej sytuacji politycznej w Słowacji*, raport „Z”/Z, Lipiec/II, Stasicki–Mrozicki–Mirski, 1944, s. 100–105.

⁵⁷ Między Łabą a Odrą i Nysą Łużycką powstałoby państwo łużyckie (*limes Sorabicus*). Serbołużycanie zostaliby ściągnięci z pozostałych ziem niemieckich, a zgermanizowani – przywrócenii kulturze serbołużyckiej. Polska pomogłaby państwu i narodowi łużyckiemu, zob. „1723”, *O starą granicę Piastów. Przed doniosłą decyzją*, WGN 1943, nr z 21 VIII, s. 1–2; „Prus”, *U podstaw zagadnienia granicy zachodniej*, WGN 1942, nr z 11 VI, s. 9–10; idem, *Łużyce organizują się*, WGN 1942, nr z 28 XI, s. 1; „4044”, *Łużyce i ich realna podstawa wyjściowa*, WGN 1944, nr z 1 I, s. 1–5.

⁵⁸ L. Podolski, *Przyszła Polska – państwem narodowym*, 1940, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne. Dokumenty, struktura, personalia*, red. L. Żebrowski, Warszawa 1994, t. 1, s. 41–43; „Prus”, *U podstaw zagadnienia granicy zachodniej*, WGN 1942, nr z 11 VI, s. 1.

środkowoeuropejska byłaby narażona na ingerencję Niemiec i ZSRS, a tym samym zależna od zachodnich mocarstw⁵⁹.

„Ojczyzna” uważała, że podstawą jedności Europy Środkowej powinien być blok polsko-czesko-słowacki⁶⁰. Austria odzyskałaby wolność, a Niemcy zostałyby podzielone wzdłuż Dunaju i Wezery na południowe (katolickie) i północne (protestanckie). Za niedopuszczalne uznawała utworzenie jednolitych ideowo Stanów Zjednoczonych Europy, których luźna struktura nie powstrzymałaby Niemiec przed gospodarczą i wojskową hegemonią. Doświadczenia wojenne państw Europy Środkowej uświadomiły im wyższość interesu wspólnotowego nad egoizmem narodowym. Ich ścisły związek w bloku państw narodowych zapobiegałby przymusowej integracji przez Niemcy i ZSRS. Oparta na międzyrządowych instytucjach konfederacja polsko-czechosłowacka jednoczyłaby część północną obszaru ABC, a potem zostałaby rozszerzona o Rumunię i Węgry. Polska budowałaby blok środkowoeuropejski z czeskimi narodowcami i agrariuszami, a nie z centrowo-lewicowym obozem prezydenta Beneša. Po wojnie Czesi i Słowacy zdecydowałiby o swoim związku politycznym. Posiadająca swobody narodowe Litwa byłaby polskim protektoratem ze względu na uległość wobec Niemiec i ZSRS. Za „trianońską krzywdę” (1920) Węgry zatrzymałyby Ruś Podkarpacką i ziemie z mniejszością węgierską na Słowacji i Rumunii, a oddałyby Jugosławii za jej walkę zbrojną z Niemcami i Włochami obszary zajęte w 1941 roku. Blok środkowoeuropejski pozbawiłby ZSRS wpływów na obszarze bałtycko-czarnomorskim do granic „polskiej” cywilizacji: Dźwina, Brama Smoleńska i Dniepr. Bałkany integrowałyby (bez serbskiego centralizmu) federalna Jugosławia zjednoczona z Bułgarią oraz Grecja. Gdyby nie powstał blok bałkański, Jugosławia byłaby częścią bloku środkowoeuropejskiego. Bloki skandynawski i środkowoeuropejski wyeliminowałyby Niemcy z Bałtyku.

Według „Ojczyzny” zachodnia granica Polski biegłaby linią Odry i Nysy Łużyckiej⁶¹, północna – od Rugii, przez Uznam, Wolin i Zalew Szczeciński, do Litwy, a na wschodzie granicą ryską („Wielka Polska”). Zaolzie pozostałoby w jej granicach⁶². Polska przewodziłaby Europie Środkowej jako państwo narodowe, unitarne, katolickie i autorytarne, mające największy potencjał

⁵⁹ „1723”, *Na manowcach federacyjnych*, WGN 1943, nr 27 II, s. 1.

⁶⁰ AAN, DR, DSW, sygn. 202/II/22, *Deklaracja ideowa grupy „Ojczyzna”*, 14 XII 1942, s. 118–129; Departament Informacji i Prasy (dalej: DIP), sygn. 202/III/61, J. Moszyński, Z. Wojciechowski, *Stosunki polsko-niemieckie i problem Europy Środkowej*, wyd. Biblioteka Wielkopolska, D.I. Druk, Warszawa 24 V 1941, s. 26; *Sprawozdanie z wydawnictw propagandowych*, nr 160/43, 18 XI 1943, s. 25–26; *Federacja polsko-czeska podstawą ładu środkowoeuropejskiego*, „Kraj” 1943, nr 2, s. 1–2; „Ojczyzna” 1939–1945. *Dokumenty, wspomnienia, publicystyka*, red. Z. Mazur, A. Pietrowicz, Poznań 2004, s. 359–370; zob. P. Eberhardt, *Twórcy polskiej geopolityki*, Kraków 2006, s. 205–216.

⁶¹ *Pomorze, Wielkopolska, Śląsk*, „Biuletyn Zachodni” 1943, nr 3, s. 10; *Główny cel wojny*, „Kraj” 1944, nr 15, s. 4–6; Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Oddział VI, SNW, Biblioteka Ziem Zachodnich, nr 2, *Ziemie powracające. Obraz geograficzno-gospodarczy. Pomorze Zachodnie, Przyodrze, Pogranicze*, Warszawa 1942, sygn. II.52.384, s. 17. Do Polski weszłoby Przyodrze (rejencja frankfurcka), Pogranicze (Grenzmark Posen–Westpreussen), Pomorze Zachodnie (rejencje koszalińska i szczecińska).

⁶² K. Szajnocha [Z. Wojciechowski], *Szkice historyczne*, t. 1, Warszawa 1938, 1943, [w:] „Ojczyzna” 1939–1945..., s. 411–415.

terytorialny, demograficzny, gospodarczy i wojskowy. Niemcy i Żydzi opuściliby jej terytorium, a mniejszości narodowe dostałyby polskie obywatelstwo za zasługi dla państwa. Zdaniem „Ojczyzny” „małe kompleksy terytorialne” nie były w stanie przeciwstawić się mocarstwom, a ich bezpieczeństwa nie zwiększały regionalne sojusze, które zostały rozbite przez Niemcy i ZSRS⁶³. Europa opierałaby się na regionalnych związkach państw równoważących siłę mocarstw. W stosunkach międzynarodowych obowiązywałyby moralność chrześcijańska, prawo międzynarodowe i zakaz wojen. Wykluczony ze społeczności międzynarodowej agresor ponosiłby konsekwencje swoich działań. Polska jednoczyłaby obszar ABC w sojuszu z Turcją i zachodnimi mocarstwami, z którymi gwarantowałaby pokój w Europie. Rządzić powinny tylko historyczne narody: trudno bowiem równać z Polską Litwę czy wykształcone w XIX wieku inne mniejsze narody, które powinny się podporządkować większym⁶⁴. W konsekwencji współpracy z Niemcami i ZSRS w czasie wojny Litwini, Białorusini i Ukraińcy nie otrzymaliby swoich państw. Z powodu niskiej świadomości narodowej Białorusini weszliby w skład Polski. Ukraina z czasem utworzyłaby państwo za ryską granicą w sojuszu z Polską. Stanowiący równowagę europejską blok środkowoeuropejski hamowałby ekspansję Niemiec i ZSRS⁶⁵. „Ojczyzna” odrzucała jedność mniejszych państw na zasadzie uzależnienia lub wchłonięcia przez sąsiednie mocarstwo (niemiecki protektorat, sowiecka republika). Wzorem integracji była dla niej brytyjska Wspólnota Narodów bazująca na dobrowolności, jedności cywilizacyjnej i wspólnocie interesów. Taka integracja narodów europejskich w regionach i w skali kontynentu zapewniłaby pokój, bezpieczeństwo i rozwój⁶⁶.

Secesja SN (Tymczasowa Komisja Rządząca SN, Wojenny Zarząd Główny SN, SN Wielka Polska) uważała, że dziejowym zadaniem „Wielkiej Polski” (granice: lewy brzeg Odry i Nysy Łużyckiej, Zalew Szczeciński, Pomorze Zachodnie, wybrzeże od Rugii po ujście Dźwiny, granica ryska)⁶⁷ w Europie było budowanie systemu politycznej wspólnoty między Niemcami a ZSRS na obszarze ABC. „Wielka Polska” przewodziłaby narodowemu „Związkowi Państw Zachodniosłowiańskich” (z Łużycami), w którym Polacy, Czesi, Słowacy, Serbołużyczanie, Chorwaci, Serbowie, Bułgarzy na równych prawach i z równymi obowiązkami pracowaliby wspólnie dla potęgi swych państw i narodów oraz dla pokoju w Europie. Do ich unii mogłyby przystąpić inne narody środkowoeuropejskie. Za Dmowskim Secesja SN uważała, że między Niemcami a Rosją nie było

⁶³ *Warunek siły przyszej Polski*, „Kraj” 1943, nr 1, s. 2–4; zob. A. Essen, *Polska a Mała Ententa w latach 1920–1934*, Kraków 1992, s. 67–81.

⁶⁴ *Problem tzw. mniejszych państw*, „Kraj” 1943, nr 17, s. 3–6; *Tajemnica Europy*, „Kraj”, s. 1–3 (przedruk artykułu J. Remblińskiego z londyńskiej „Sprawy” traktującego o specyfice i odrębności twórczej, ideowej, politycznej, gospodarczej Europy od pozostałych kontynentów i ZSRR).

⁶⁵ *Federacja polsko-czeska podstawą ładu środkowoeuropejskiego*, „Kraj” 1943, nr 2, s. 1–2.

⁶⁶ *Problem tzw. mniejszych państw*, „Kraj”, nr 17, s. 3–6.

⁶⁷ AAN, DR, Biuro Prezydialne (dalej: BP), sygn. 202/I/54, *Uchwała o granicach*, *Ogólnopolski Zjazd Delegatów SN*, Warszawa, styczeń 1943, s. 313a, *Uchwała o Wielkiej Polsce*, s. 313a; *Uchwała o Państwie Narodowym*, s. 313a; *Uchwała Polska w Europie*, s. 314; *Nasze historyczne zadania*, „Wielka Polska” 1943, nr z 3 VII, s. 1; *Zjazd działaczy SN Q.V.*, PIN 1943, nr 3, s. 1; *Na drodze do Wielkiej Polski*, „Wielka Polska” 1944, nr 3, s. 77; *O co walczyliśmy*, „Wielka Polska” 1944, nr 20, s. 1.

miejsca na małe i słabe państwo polskie. Narodowa i katolicka „Wielka Polska” tworzyłaby „zasadniczy zręb politycznej wspólnoty w jej pracy i walce o prawo do niezawisłego bytu oraz twórczego rozwoju i wielkości”⁶⁸. Podjęłaby wysiłek przemysłowy, zbrojeniowy i kulturowy, tworząc „wielką zachodniosłowiańską cywilizację”, która uwolniłaby Europę Środkową od wpływów europejskich mocarstw i gwarantowałaby trwały pokój na kontynencie. Pod jej przewodnictwem unia celna i walutowa oraz obronna przyniosłaby narodom środkowoeuropejskim uprzemysłowanie, siłę militarną i niezależność na arenie międzynarodowej. Zdaniem Secesji SN ustrój federacyjny sprzyjał separatyzmowi mniejszości narodowych. Dostałyby one prawa obywatelskie za walkę o niepodległość i integralność Polski. Za zbrodnie na Polakach mniejszość niemiecka zostałaby wysiedlona z Polski, a ukraińska – z ziem południowo-wschodnich. Za lojalność wobec sowieckiego okupanta Polskę opuściłaby mniejszość żydowska. Dla pokoju z ZSRS Polska zrezygnowałaby z granicy z 1772 roku, ale granica ryska zostałaby strategicznie poprawiona na wschód⁶⁹. Secesja SN nie popierała dążeń niepodległościowych Białorusinów i Ukraińców, a Litwę widziała w ramach Polski⁷⁰. Węgry miałyby zatrzymać Ruś Podkarpacką i Bukowinę, aby odgrodzić Czechosłowację od ZSRS. Secesja SN sprzeciwiała się federacjom w skali Europy, w regionie środkowoeuropejskim oraz z narodami wschodnimi, ponieważ wrogowie idei narodowej (socjaliści, demokraci, liberałowie, masoni i komuniści) wprowadzaliby w nich idee niszczące państwa narodowe i solidarność narodową⁷¹. Plan federacyjny rządu polskiego dzielił obszar ABC na mniejsze jednostki geopolityczne skupione wokół Polski i Jugosławii. Zdaniem Secesji SN nie równoważył potęgi Niemiec i ZSRS, co uzależniało go od zachodnich mocarstw i mogło doprowadzić do tego, że historyczne ziemie Polski zostaną rozebrane przez Litwinów, Białorusinów i Ukraińców. „Wielka Polska” na polskim obszarze historycznym strzegłaby wolności Europy Środkowej przed Niemcami i ZSRS.

Organizacja Polska (Grupa „Szańca”, OP) uważała, że ideę federacyjną propagowali wrogowie idei narodowej: socjaliści (federacja socjalistyczna, autonomia dla mniejszości narodowych), syndykaliści (syndykalistyczny związek narodów Europy), komuniści (sowieckie republiki), demokraci (federacje regionalne), liberałowie (liberalizm gospodarczy, demokracja parlamentarna), piłsudzczy

⁶⁸ AAN, DR, BP, *Uchwała Polska w Europie*, OZD SN, styczeń 1943 r. w Warszawie, sygn. 202/I/54, s. 314.

⁶⁹ *Niebezpieczeństwo granicy czesko-sowieckiej*, „Wielka Polska” 1943, nr z 19 VI, s. 1; *Czy możemy dopuścić do powtórzenia się 1939 roku*, „Narodowa Agencja Prasowa” (dalej: NAP) 1944, nr 6, s. 160.

⁷⁰ *Polacy Ziem Wschodnich*, 1943, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne...*, t. 1, s. 74–76; *Sprawa ukraińska*, „Wielka Polska” 1944, nr 11, s. 1; *Ukraińcy narzędziem niemieckim*, NAP 1944, nr 6, s. 1; *Mniejszości narodowe*, „Wielka Polska” 1944, nr 5, s. 1.

⁷¹ *Negatywny stosunek wobec koncepcji federacyjnej*, NAP 1944, nr 5, s. 1; *Polityka Benesza*, NAP 1944, nr 5, s. 1; *Niebezpieczeństwo granicy czesko-sowieckiej*, „Wielka Polska” 1943, nr z 19 VI, s. 1; *Głos angielski za państwem zachodniosłowiańskim*, „Wielka Polska” 1944, nr 4, s. 1; AAN, *Narodowe Siły Zbrojne* (dalej: NSZ), Tymczasowa Narodowa Rada Polityczna, *O co walczy ruch narodowy*, sygn. 207/39, 1943, s. 4–4a.

(federacja z narodami wschodnimi), ludowcy (konfederacja chłopska). OP przypisywała Żydom popieranie idei tworzenia federacji państw komunistycznych w Europie, co miało wynikać z ich rozproszenia. Natomiast idea Paneuropy była jej zdaniem niemieckim i masońskim planem niszczącym państwa narodowe i historyczne narody⁷². OP odrzucała „absurdalne pomysły z antykwarium Ligi Narodów”: unię państw demokratycznych Europy (Stany Zjednoczone Europy), armię europejską czy światową strzegącą pokoju i bezpieczeństwa (Rada Europy Churchilla, Narody Zjednoczone Roosevelta), bazy alianckie wokół Niemiec i gwarancje pokoju w Europie bazujące na sojuszu polsko-brytyjski⁷³. System międzynarodowy powinien się opierać na związkach i sojuszach państw narodowych, a nie na wyidealizowanych ponadnarodowych instytucjach. Według OP umowy polsko-czechosłowacka i jugosłowiańsko-grecka (1942) były planami zachodnich demokracji: poprzez tworzenie słabych regionalnych federacji miały one likwidować małe państwa między Niemcami i ZSRS i prowadzić do przejścia kontroli nad ich terytoriami. Jej zdaniem Polska nie potrzebowała antynarodowej idei federacyjnej. O związkach państw powinny decydować narody, a nie emigracyjne rządy. Materialistyczna i areligijna benesowska Czechosłowacja była nie do zaakceptowania przez OP, ponieważ prosowiecki naród czeski nie miał uniwersalistycznych idei, ducha walki i interesów w skali Europy. OP nie wykluczała w dłuższej perspektywie unii obu państw, ale bez ustroju demokratycznego, bowiem według niej to liberalna demokracja, prawo międzynarodowe w zakresie wojny i pokoju oraz prawa człowieka, za którymi stał Zachód i Beneš, doprowadziły Czechosłowację do upadku. Katolicka Słowacja miałaby prawo do niepodległości lub autonomii w Polsce⁷⁴.

Po wojnie Polska realizowałaby koncepcję geopolityczną zgodną z ideą narodową. Idea federacyjna była „sztucznie zaktualizowanym programem wschodnim, żerującym na nastrojach słowianofilskich, prometejskich, federacyjnych, romantycznych, stanowych (ziemiaństwo stanowe), mocarstwowych”⁷⁵. OP podkreślała, że nie popierali jej Litwini, Białorusini i Ukraińcy w czasie obu wojen światowych. Polska nie mogła realizować jednocześnie polityki zachodniej i wschodniej. Przesuwanie granicy ryskiej na wschód osłabiłoby naród polski wobec mniejszości narodowych, a wschodni federalizm lewicy i piłsudczyków groził wojną z ZSRS i tworzeniem wrogich państw na polskim obszarze

⁷² AAN, DR, DIP, *Jaką chcemy mieć Polskę*, broszura „Szańca” i „Pobudki”, Sprawozdanie prasowe nr 5a, 27 X 1941, sygn. 202/III/82, s. 26–27; *Polska ideologia wojskowa*, „Naród i Wojsko” 1941, nr 1, s. 2; *Polska trzech W*, „Szaniec” 1942, nr 20 (omówienie: „Myśl” 1942, nr 2, s. 1–2). Po Polsce A, B i C, a przed „Polską Trzech Mór” musi być „Polska trzech W”: Wodzów, Wojska i Walki, zob. J. Mosdorf, *Wczoraj i jutro. Biblia narodowego radykalizmu*, Warszawa 2012, s. 102–105; Z.S. Siemaszko, *Grupa Szańca i Narodowe Siły Zbrojne*, „Zeszyty Historyczne” 1972, z. 21, s. 3–8; D. Miszewski, *Polska wobec koncepcji Paneuropy*, [w:] *W kręgu polityki*, red. A. Ilciów, R. Potocki, Zielona Góra–Częstochowa 2009, s. 109–118.

⁷³ *Polacy na wszystkich frontach*, „Naród i Wojsko” 1942, nr 1, s. 1–2.

⁷⁴ *Czechy*, „Placówka” 1941, nr 20, s. 1; *Kierunek ekspansji*, „Naród i Wojsko” 1942, nr 4, s. 1–3; *Układ polsko-czeski*, „Szaniec” 1942, nr 77, s. 1; *Układ polsko-czeski*, „Szaniec” 1942, nr 78, s. 1; *Akt konfederacji polsko-czeskiej*, „Szaniec” 1943, nr 1, s. 1.

⁷⁵ *Na rozstajnych drogach*, „Szaniec” 1943, nr 12, s. 1–2.

historycznym. Ważniejsze od przesuwania granicy ryskiej na wschód (do 1943 OP planowała poprawki strategiczne na Mińszczyźnie i Żytomierszczyźnie) było ustalenie granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej i na wybrzeżu od Rugii po ujście Niemna, powstanie Łużyc, wcielenie Litwy do Polski, utrzymanie Zaolzia. Na południu Polska graniczyłaby z Węgrami. Federacja z Białorusią i Ukrainą groziłaby penetracją przez niemieckie i sowieckie wpływy⁷⁶. Zdaniem OP Litwini, Białorusini i Ukraińcy byli niezdolni do tworzenia własnych państw, dlatego powinni dojrzewać w ramach Polski. W zamian za powrót do granicy ryskiej i nieingerowanie w sprawy wewnętrzne OP deklarowała wspólne z ZSRS zwalczanie ich dążeń niepodległościowych. Gdyby jednak ZSRR chciał zniewolić lub okroić Polskę, to zapowiadała jego rozbicie z pomocą Japonii. Według OP Polska w ramach federacji nie obroniłaby Estonii, Łotwy, Białorusi i Ukrainy przed ZSRS, a narody wschodnie nie chciały federacji, tylko polskich ziem. Po ekspansji na zachód dopiero następne pokolenie rozszerzałoby wpływy Polski na wschodzie, chociaż lepszym kierunkiem do tworzenia związków państw był obszar naddunajski niż wschodni⁷⁷. Dawał realne korzyści polityczne, gospodarcze i militarne: nie prowadził do sporów z ZSRS, a wypychał niemieckie wpływy z Europy Środkowej. Niemcy zostałyby okrojone przez Polskę, Francję, Danię i Czechy. Zagłębia Saary i Ruhry byłyby przez długi czas okupowane, a Austria, Bawaria, Badenia i Wirtembergia opuściłyby Rzeszę Niemiecką.

Zgodnie z dziejową misją Polska odrodziłaby ideowo Europę z pomocą nacjonalizmu chrześcijańskiego (przeciwieństwa hitlerowskiego nihilizmu i komunistycznego ateizmu). Działałaby we właściwym sobie bloku środkowo-europejskim, od Skandynawii po Morze Czarne⁷⁸. Jako najsilniejsze państwo Słowiańszczyzny zachodniej organizowałaby Europę Środkową, tworząc narodową wspólnotę obronną i gospodarczą. OP nie wykluczała jej integracji za pomocą polskiej armii. Położenie, wielkość i kultura miały predestynować Polskę do przewodzenia w tej wspólnotcie, gdyż jako jedyna była zdolna do zachowania równowagi między Wschodem i Zachodem. Dla realizacji jej misji

⁷⁶ *Kierunek ekspansji*, „Naród i Wojsko” 1942, nr 4, s. 2; *Wobec zagadnienia ukraińskiego*, „Placówka” 1943, nr 1, s. 1; *Ogniem i mieczem*, „Praca i Walka” 1944, nr 2, s. 1; zob. J. Żaryn, *Leszek Prorok – człowiek i twórca*, Warszawa 1999, s. 26–27 (L. Prorok „Modrzew”, *Dziedzictwo Piastów – rzecz o polskiej granicy zachodniej*).

⁷⁷ *Problem polskiej doktryny wojennej*, „Naród i Wojsko” 1942, nr 5, s. 5; *Nic bez nas w Europie*, „Naród i Wojsko” 1943, nr 1, s. 4; *Węgry*, „Placówka” 1942, nr 5, s. 1; *Polska a czynniki decydujące*, „Szaniec” 1943, nr 14, s. 1. Polska oparłaby się na zespołach państw: 1) północnym – Polska–Skandynawia; 2) środkowo-europejskim; 3) południowym – Bałkany; 4) sojusz z Turcją; 5) sojusz z zachodnimi mocarstwami. *Uchwała Rady Narodowej w sprawie granic*, „Szaniec” 1943, nr 1, s. 1; *Nad Odrę*, „Placówka” 1943, nr 1, s. 1; AAN, Obóz Narodowy, „Szaniec”, *Granice Wielkiej Polski*, sygn. 211/6, s. 5; zob. J. Żaryn, *Leszek Prorok...*, s. 24–25; W.J. Muszyński, *W walce o Wielką Polskę. Propaganda zaplecza politycznego Narodowych Sił Zbrojnych (1939–1945)*, Biała Podlaska 2000, s. 260–261; P. Eberhardt, *Polska i jej...*, s. 177; R. Sierchuła, *Wizja Polski w koncepcjach ideologów Organizacji Polskiej*, [w:] L. Kulińska, M. Orłowski, R. Sierchuła, *Narodowcy. Myśl polityczna i społeczna obozu narodowego w Polsce w latach 1944–1947*, red. L. Kulińska, Warszawa 2001, s. 144; idem, *Lech Karol Neyman (1908–1948). Biografia polityczna*, Poznań 2012.

⁷⁸ *Polska ideologia wojskowa*, „Naród i Wojsko” 1941, nr 1, s. 2; *Nic bez nas w Europie*, „Naród i Wojsko” 1943, nr 1, s. 4.

dziejowej naród byłby wychowywany w duchu narodowo-patriotycznym, a Polska – przygotowana militarnie, gospodarczo, naukowo i kulturalnie⁷⁹. Wspólnota gospodarcza uwolniłaby państwa środkowoeuropejskie zależne gospodarczo i finansowo od mocarstw. Aby uniknąć kolejnych antagonizmów między nimi, zostałyby zachowane granice (w zasadzie z czasów wojny), a w ewentualnych sporach Polska byłaby arbitrem. Węgry otrzymałyby ziemie z mniejszością węgierską od Czechosłowacji i Rumunii, która oddałaby również Dobrudżę Bułgarii. Polska ekspansja kierowałaby się na Skandynawię i Bałkany, aby uniknąć blokady ze strony Niemiec i ZSRS. Zdaniem OP polską strefą bezpieczeństwa była Europa Środkowa i Południowa oraz państwa bałtyckie (obszar aktywnego polskiego działania), a naturalnymi sojusznikami – Szwecja, Włochy i Turcja. Związek środkowoeuropejski powstałby na zasadzie ścisłego sojuszu w zakresie polityki zagranicznej, gospodarczej i wojskowej, a współpraca w pozostałych dziedzinach byłaby konsultowana. Stanowiłby on podstawę mocarstwowości Polski w Europie. Uczestnictwo w bloku wynikałoby z interesu narodowego państw, a nie z przymusu i podboju. Bezpieczeństwo w Europie opierałoby się na umowach międzypaństwowych, a nie na federacjach. Idea federacyjna groziła Polsce konfliktem z ZSRS, narzuceniem demokracji parlamentarnej i liberalnego kapitalizmu, równouprawnieniem mniejszości narodowych oraz utratą polskich ziem wschodnich na rzecz sfederowanych narodów wschodnich⁸⁰.

Narodowe Siły Zbrojne (NSZ) uważały, że rolę, miejsce, granice i ideologię narodowo-katolicką Polski w Europie Środkowej wyznaczyli Piastowie i Jagiellonowie⁸¹. Piastowie mieli ukształtować polskie terytorium etniczne i przyjąć katolicyzm, a za Jagiellonów Polska miała się stać czynnikiem równowagi między Bałtykiem, Morzem Czarnym i Adriatykiem. Swoją dominację Polska miała budować na ustroju politycznym, katolicyzmie, kulturze i stylu życia, a narody ościenne łączyły się z nią pokojowo. Odrodziła się w 1918 roku dzięki ideologii narodowej, a w 1920 zatrzymała Armię Czerwoną. Słabość II Rzeczypospolitej miała wynikać z podziałów klasowych oraz polityki wewnętrznej (słabość gospodarcza i militarna, brak asymilacji mniejszości narodowych, zwalczanie idei narodowej) i zagranicznej Piłsudskiego, a także jego zwolenników (plan federacji z Litwą, Białorusią, Ukrainą w latach 1918–1920 zamiast realizacji linii Dmowskiego; antysowiecki prometeizm; proniemiecka polityka w latach trzydziestych XX wieku). Po wojnie naród byłby wychowywany na triumfach polskiego oręża, idei narodowej i katolickiej, ekspansjonizmie Piastów i Jagiellonów.

⁷⁹ *Siły zbrojne i potencjał wojenny państwa*, „Naród i Wojsko” 1942, nr 3, s. 2–3; AAN, DR, DIP, sygn. 202/III/32, *Program dla Polski*, Komitet Organizacyjny Obozu Narodowego, lipiec 1942, s. 188–193.

⁸⁰ *Jak w mądrym Rzymie*, „Szaniec” 1943, nr 3, s. 1; zob. J. Żaryn, „*Taniec na linie, nad przepaścią*”. *Organizacja Polska na wychodźstwie i jej łączność z krajem w latach 1945–1955*, Warszawa 2011, s. 10–12.

⁸¹ AAN, NSZ, Oddział III, sygn. 207/23, Służba Wychowawczo-Oświatowa (dalej: SWO) NSZ, *Naród pod bronią*, 1943, s. 32; *Prawdy historyczne*, s. 56–60; *Nasz rycerski szlak*, „Chrobry Szlak” 1943, nr 1, s. 2–3; *Roman Dmowski trwa*, ibidem; *Podwójnym rytmem*, „Chrobry Szlak” 1943, nr 4, s. 4; *Katolicyzm przyszłej Polski*, „Chrobry Szlak” 1943, nr 9, s. 2.

„Wielka Polska” na obszarze ABC (Odra i Nysa Łużycka, Śląsk, Ziemia Lubuska, Rugia, Uznam, Wolin, Prusy Wschodnie oraz wcielenie Litwy do Polski, granica ryska) zjednoczyłaby państwa i narody w jednolity blok polityczny – „Związek Zachodniosłowiański” (z Łużycami)⁸². W strukturach wielostronnych musiał być podmiot dominujący, co wynikało z różnicy potencjałów państw. NSZ akceptowały unię Polski z Czechami – narodowymi, a nie z prosowieckimi Beneša. Oba państwa zbudowałyby „Związek Zachodniosłowiański”, w którym polityczne i wojskowe interesy byłyby podporządkowane Polsce, a gospodarcze Czechom. Zdaniem NSZ umowy polsko-czechosłowacka i jugosłowiańsko-grecka z 1942 roku były w interesie zachodnich mocarstw oraz antynarodowych międzynarodówek. Struktura federacyjna niszczyła atrybuty państw narodowych na arenie międzynarodowej⁸³, była formą bezideową, mało spójną, łatwą dla ingerencji z zewnątrz. Federacja środkowoeuropejska nie zdołałaby utrzymać pokoju i bezpieczeństwa, więc idea federacyjna osłabiała znaczenie Polski w Europie i nie dawała jej bezpieczeństwa. Niemiecka Paneuropa, brytyjskie Stany Zjednoczone Europy (Rada Europy), Związek Europejskich Republik Sowieckich – wszystkie one miały zagrażać niepodległości Polski⁸⁴.

Według NSZ narodowa i katolicka „Wielka Polska” prowadziła politykę asymilacji mniejszości narodowych. Zorganizowany pod jej kierownictwem „Związek Zachodniosłowiański” jako blok polityczny, wojskowy i gospodarczy (a nie zdominowany przez mocarstwa system międzynarodowy) byłby podstawą bezpieczeństwa Europy Środkowej⁸⁵. „Wielka Polska” stworzyłaby na obszarze ABC łacińskie imperium chroniące narody przed Niemcami i ZSRS. Oznaczała marsz na zachód po granice piastowskie, a dopiero potem po jagiellońskie. Idea federacyjna miała nieść groźbę kolejnego rozbioru ziem historycznej Polski na rzecz niepodległej Białorusi i Ukrainy. Narody wschodnie miały szkodzić polskim interesom, współpracując z Niemcami lub Rosją. Litwa stałaby się częścią Polski, a Łotwa i Estonia weszłyby z nią w ścisły związek. NSZ uważały, że na swoim historycznym obszarze Polska nie była imperialistyczna, a narody wschodnie za sojusz z jej okupantami nie mogły być niezależne, a nawet połączone z nią w unii. Polska wzięłaby pod swój protektorat Rumunię, która miała

⁸² AAN, NSZ, Oddział III, SWO, NSZ, *Propaganda idei uderzenia na zachód*, sygn. 207/23, 1943, s. 8; CAW, *Śląsk wierny ojczyźnie*, Warszawa 1943, sygn. II.46.158, s. 15; A. Rawicz [J. Lilpop], *O co walczyły Narodowe Siły Zbrojne*, 1943, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne...*, t. 1, s. 76–83; NSZ, *Sztab – Wydział VI, Komunikat polityczny dla oficerów oświatowych, 1 I 1945*, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne. Dokumenty, struktura, personalia*, red. L. Żebrowski, Warszawa 1996, t. 3, s. 110–112.

⁸³ AAN, NSZ, Oddział III, SWO NSZ, *Program Wielkiej Polski*, sygn. 207/23, 1943, s. 11–12; *Polityka polska a rzeczywistość*, „Chrobry Szlak” 1943, nr 10, s. 1.

⁸⁴ *Polska w świecie*, „Biuletyn Wewnętrzny” 1943, nr z 22 V, s. 1–3; sygn. 207/6, *Blok Środkowoeuropejski*, Raport 7/73/43, 1943, s. 40; *Polityka polska a rzeczywistość*, „Chrobry Szlak” 1943, nr 10, s. 2.

⁸⁵ AAN, NSZ, Oddział III, sygn. 207/23, SWO NSZ, *Na drodze do Wielkiej Polski*, 1943, s. 1–3; *Propaganda idei uderzenia na zachód*, 1943, s. 9; *Misja dziejowa Polski*, 1943, s. 50–55; *Prawdy historyczne*, s. 56–60; *Rachunek*, „Chrobry Szlak” 1943, nr 7, s. 1–3; A. Rawicz, *O co walczyły Narodowe Siły Zbrojne*, 1943, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne...*, t. 1, s. 84–88; Z.S. Siemaszko, *Grupa Szańca...*, s. 8–14.

być niezdolna do obrony swojej niezależności i terytorium. Węgry zachowałyby Ruś Podkarpacką dla granicy z Polską⁸⁶.

Konfederacja Narodu („Falanga”, Ruch Narodowo-Radykalny; KN) opowiadała się za rozbięciem ZSRS i okrojeniem Niemiec, aby m.in. zbudować „Imperium Słowiańskie”⁸⁷. Po zwycięstwie zasady samostanowienia na kongresie paryskim (1919–1920) miał nastąpić okres łączenia się państw w większe struktury, a w przyszłości miały istnieć tylko imperia. W sojuszu z zachodnimi mocarstwami polskie imperium obroniłoby Europę Środkową przed niemieckim i sowieckim imperializmem, ustanawiając równowagę i trwałą pokój w Europie. Wojna niemiecko-sowiecka była dla KN początkiem budowy polskiego imperium. W jej wyniku ZSRS miał się rozpaść, a Niemcy miały zostać okrojone przez swoich sąsiadów. Żadna organizacja międzynarodowa z prawem zakazu wojen nie zabezpieczyłaby Polski przed ich ponowną agresją. Granica z Niemcami biegłaby od Rugii, Odrą, zachodnią granicą Łużyc i Nysą Łużycką. Do Polski zostałyby włączone Prusy Wschodnie i Gdańsk. Litwa i Białoruś (odnowiona unia lubelska) weszłyby w skład Polski, a Łotwa, Estonia i Ukraina byłyby z nią w konfederacji. Na wschodzie polska granica pokrywałaby się z linią z 1772 roku. Polska strefa wpływów rozciągałaby się od Bałtyku, przez Szczecin, do Triestu (granica Europy Zachodniej i Środkowej: Łaba–górny

⁸⁶ AAN, NSZ, sygn. 207/5, *Raport polityczny na 30 VI 1942*, Łotwa, s. 8; *Raport polityczny*, CSW/IVA, 31 III 1943, s. 30; *Sytuacja ogólna na ziemiach polskich*, CSW/IVA, II kwartał 1943, s. 49; *Sytuacja ogólna na ziemiach polskich*, III kwartał 1943, s. 63–65; *Sytuacja ogólna na ziemiach polskich*, II kwartał 1944, s. 119–125; *Sprawozdanie z terenu Wołynia*, 1944, s. 146–147; sygn. 207/7, *Raport specjalny IVa*, Litwa, 9 I 1943, s. 2–3; *Groźba eksterminacji na Wołyniu i Ziemi Czerwieńskiej. Przyczyny – skutki – wskazania*, s. 10; *Raport*, C.S.W. 30 XI 1943 (Wilno, Grodno, Białystok), s. 41–42; *Raport 108/44*, Wilno 1944, s. 46; *Raport Litwini*, KG NSZ, 1943, s. 89–90; *Ukraińcy*, „Biuletyn Wewnętrzny” 1943, nr z 22 V, s. 1; *Nie damy wschodu Polski*, „Narodowe Siły Zbrojne” 1944, nr 8, s. 2; *Rachunek*, „Chrobry Szlak” 1943, nr 7, s. 1–3; *Polityka polska a rzeczywistość*, ibidem, nr 10, s. 1; *Dwa etapy*, „Chrobry Szlak” 1944, nr 17, s. 1; A. Rawicz, *O co walczył Narodowe Siły Zbrojne*, 1943, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne...*, t. 1, s. 96–98.

⁸⁷ ZNO, PKS, sygn. 16543/II/t. 2, *Postawa polityczna społeczeństwa. Raport o sytuacji wewnętrznej za czas od 1 II do 31 III 1941*, s. 186; *Sytuacja wewnątrz-polityczna kraju*, meldunek nr 80, L.dz. 3743/tj.41, s. 247; *Zestawienie ugrupowań politycznych i odpowiednich im organizacji wojskowych. Oparte na raportach Komendanta Organizacji Wojskowej ZWZ do dnia 1 października 1941*, s. 269; *Czy Polska może być niepodległa*, „Nowa Polska” (dalej: NP), 22 XII 1941, nr 15, s. 1; *Program Nowej Polski*, „Myśl” 1941, nr 2, s. 4–7; *Pokolenie Polski Wielkiej*, NP 1941, nr 1, s. 1; Paweł z Malbarga, *Wspólnota młodzieży europejskiej*, „Młodzież Imperium” 1942, nr 6, s. 4–6; *Imperializm i czyn*, „Do Broni” 1943, nr 4, s. 1–3; *Granice Europy Środkowej*, „Biuletyn Słowiański” (dalej: BS) 1943, nr 6, s. 3–8; J. Giedroyc, *Autobiografia na cztery ręce*, oprac. K. Pomian, Warszawa 1994, s. 58, 69; A. Dudek, G. Pytel, *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*, Londyn 1990, s. 127; Z. Kobyłańska, *Konfederacja narodu w Warszawie*, Warszawa 1999, s. 15–17, 24; zob. *Mocarstwowa braterska unia słowacko-polsko-czesko-łużycka*, „Nasza Przyszłość” 1937, nr 52, s. 40–45. W latach 30. XX w. ukazała się w Polsce mapa mocarstwa zachodniosłowiańskiego z Czechami, Słowacją, Węgrami, Łużycami, Saksonią z Dreznem, Dolnym Śląskiem z Wrocławiem, zachodnią granicą Polski na Odrze i Nysie Łużyckiej. „Unia Zachodniosłowiańska” miałaby być federacją lub konfederacją z prawami narodo-kulturalnymi. Żydów usunięto by na Syberię. Prosanacyjna NP nazwała to „ultrasłowiańską prowokacją czeskich szowinistów” inspirowaną przez rząd w Pradze i bolszewików, aby wywołać wojnę polsko-niemiecką o historyczne ziemie Słowian i złapać endecję na anachroniczną ideę słowiańską.

Dunaj), po morza Adriatyckie, Egejskie i Czarne, na wschodzie sięgałaby linii Leningrad–Rostów (granica Europy Wschodniej i Środkowej: Don). Niemcy straciłoby ziemie należące do Słowian i zostałyby usunięci z „Imperium Słowiańskiego”. Na obszarze byłej I Rzeczypospolitej Polska nie byłaby imperialistyczna⁸⁸, a ziemie położone między Odrą a Dnieprem, Bałtykiem, Dunajem i Morzem Czarnym były naturalnym terenem do życia narodowego Polaków⁸⁹. „Imperium Słowiańskie” odciełoby Rosję od Bałkanów, a jego siła równoważyłaby potencjał Niemiec i Rosji. Uodporniłoby się na koniunkturalizm zachodnich sojuszników. Według KN dążenie do państw narodowych przez Litwinów, Białorusinów i Ukraińców na historycznych ziemiach Polski wynikało z błędnej polityki wschodniej Piłsudskiego i narodowościowej piłsudczyków. Budowane na zasadach narodowych i katolickich „Imperium Słowiańskie” zjednoczyłoby ziemie polskie należące do Piastów i Jagiellonów, a każdy naród mógłby się swobodnie rozwijać w jego ramach. Bez Białorusi i Ukrainy „Imperium Słowiańskie” nie miałoby racji bytu⁹⁰, unia Polski z Ukrainą była ważniejsza od związku z Czechami. KN zakładała wojnę z ZSRS o granicę ryską i niezależność narodów wschodnich. Na zachodzie w jego skład weszłyby Łużyce⁹¹.

Według KN federacja budowana w Europie Środkowej na ideach socjalistycznych, agrarnych, liberalno-demokratycznych i piłsudczykowskiach rozbiłaby historyczne ziemie Polski⁹². KN uważała, że plan Sikorskiego doprowadził

⁸⁸ AAN, DR, DIP, *Imperium Słowiańskie „Nowej Polski”*, Sprawozdanie tygodniowe nr 7/42, 28 I 1942, sygn. 202/III/82, s. 51; *Wschód Polski*, NP 1943, nr 60, s. 1; *Polski Wschód*, NP 1943, nr 59, s. 6–7; *Przez Polskę narodową do Polski katolickiej, nie na odwrót*, „Fakty na Tle Idei” (dalej: FTI) 1941, nr 3, s. 1–3; *Idea wielkiego pokolenia*, „Do Broni” 1942, nr 8, s. 1; *Międzymorze bałtycko-czarnomorskie*, „Do Broni” 1942, nr 11, s. 5; *Imperializm i czyn*, „Do Broni” 1943, nr 4, s. 1–3; zob. S. Fertacz, *Polska myśl...*, s. 40.

⁸⁹ *Program terytorialny Polski*, NP 1941, nr 10, s. 177. „Uderzenie – Imperium Słowiańskie – uniwersalizm, to zamknięta myślowa całość, wyznaczenie wiary walczącego żołnierza, który jest dumny, że nie kto inny, a właśnie on zbuduje nowy świat”; *Słowa i czyny*, „Do Broni” 1942, nr 14, s. 1–2; *Ku imperium*, „Do Broni”, nr 15, s. 1–2; *Zaborczość a imperializm*, FTI 1941, nr 6, s. 5. Imperializm był „sztuką rządzenia, podporządkowywania swoim wpływom innych, sztuką umiejętnego wiązania interesów cudzych z własnymi i to właśnie w myśl realizacji ambicji własnych”.

⁹⁰ *Litwę musimy włączyć do Rzeczypospolitej*, NP 1942, nr 19, s. 57; „Halina z Odessy”, *Próba syntezy*, „Młodzież Imperium” 1942, nr 6, s. 2–4; *Skromne postulaty PRN*, „Do Broni” 1942, nr 21, s. 8; *W imię Europy*, „Do Broni” 1943, nr 6, s. 2; *Humań czy Hadziacz?*, BS 1943, nr 5, s. 1–2; *Spichlerz ukraiński*, BS 1943, nr 5, s. 2–5; *Granice Ukrainy*, BS 1943, nr 7, s. 2–4; *Co to jest sławofilizm?*, BS 1942, nr 9, s. 4. Idee sławianofilstwa i panslawizmu prowadziły do zależności narodów słowiańskich od Rosji. BS zastąpił je „sławofilizmem”, którego synonimami były idee: słowiańska, wzajemność słowiańska i wszechsłowiańska oraz sławizm, słowianizm, sławofilstwo. Sławofilizm był to „wszelki niepanslawistyczny i niesłowianofilski przejaw sympatii do narodów słowiańskich”. Sławofilami byli „ci, którzy myśleli o zjednoczeniu takim lub innym własnego narodu ze Słowianami w celu uzgodnienia interesów i wzajemnej obrony”. Rosjanie byli Słowianami, ale ich państwo nie było słowiańskie.

⁹¹ *Memoriał Serbołużyckiego Komitetu Narodowego w Polsce*, BS 1943, nr 1, s. 1; *Łużyce i ich stosunki z Polską w okresie międzywojennym*, BS 1943, nr 1, s. 5–8; *Z życia Komitetu*, „Sprawy Łużyckie” (dalej: SŁ) 1943, nr 1, s. 43; *Jeżeli serbstwo nie wytrwa*, ibidem; *List otwarty do Winstona Churchilla*, SŁ 1943, nr 2, s. 206.

⁹² *Do firmowych działaczy katolickich*, FTI 1941, nr 7, s. 4; *Przekleństwo mówienia*, „Do Broni” 1942, nr 7, s. 1; *Międzynarodowa i narodowa solidarność*, „Do Broni” 1942, nr 12, s. 5–6.

do układów Polski z Czechosłowacją i Jugosławią z Grecją. Ich związki regionalne nie równoważyły potęgi Niemiec i ZSRS, ale inicjowały utworzenie „Imperium Słowiańskiego”⁹³. Jego podstawą byłaby unia polsko-czesko-słowacko-serbołużycka ze wspólnymi instytucjami, która stałaby się modelem integracji. Związek zachodniosłowiański połączyłby się przez Rumunię i Węgry z unią Grecji i Wielkiej Jugosławią (z Bułgarią i Albanią). Węgry w imperium ograniczyłyby wpływy ZSRS. Eliminacja wpływów Niemiec z obszaru naddunajskiego wymagałaby zmian etniczno-terytorialnych. Skorzystałaby na tym Węgry kosztem Czechosłowacji (południowa Słowacja, Ruś Podkarpacka), Rumunii (Siedmiogród) i Jugosławii. Słowacja otrzymałaby północny Burgenland, a południowy – Jugosławia, która przejęłaby także od Austrii i Włoch obszary przygraniczne z ludnością słowiańską, a Bułgaria odebrałaby Rumunii Dobrudżę⁹⁴. Według KN prosowiecki Beneš zagrażał budowie „Imperium Słowiańskiego” bardziej niż brytyjski koniunkturalizm, dlatego była za federalizacją Czechosłowacji lub za jej podziałem na Czechy i Słowację⁹⁵. Wielonarodowa Jugosławia miała jednoczyć na równych prawach Serbów i Chorwatów. Po zerwaniu przez ZSRS stosunków z Polską oraz śmierci gen. Sikorskiego KN wzywała rząd polski do kontynuowania jego planu, aby przyspieszyć budowę „Imperium Słowiańskiego”⁹⁶. Układ Beneša ze Stalinem z 1943 roku nazwała zdradą, bowiem ZSRS niszczył wszystko, co Polska zrobiła na wschodzie za Piastów i Jagiellonów. Krytykowała brytyjską i amerykańską politykę za porzucenie regionalnych federacji w Europie na żądanie ZSRS⁹⁷.

„Pobudka” zakładała polityczny, gospodarczy i wojskowy związek państw Europy Środkowej, który rozwiązywałby spory między nimi⁹⁸. Sprzeciwiała się koncepcji państwa światowego i federacji europejskiej. Ich realizacja miała być wątpliwa z powodu różnic narodowych i kulturowych oraz potencjałów państw.

⁹³ *Deklaracja polsko-czeska*, NP, nr 19, s. 1; *Ku imperium*, „Do Broni” 1942, nr 15, s. 1–2; *Sojusz Grecji z Jugosławią i konfederacja polsko-czechosłowacka*, „Do Broni” 1942, nr 4, s. 5; *Z emigracji i z ziem słowiańskich na emigracji*, BS 1942, nr 8, s. 16–17; *Konfederacja polsko-czeska*, BS 1942, nr 9, s. 9; *Sprawa Węgier na tle zagadnień słowiańskich*, BS 1943, nr 1, s. 2–4; *Polski a czeski potencjał gospodarczy*, BS 1943, nr 7, s. 4–6; *Potencjał gospodarczy czeski: rolnictwo czeskie*, BS 1943, nr 8, s. 3–6.

⁹⁴ *Dlaczego Wielka Jugosławia*, BS 1943, nr 3, s. 1–2; *Jugosławia*, BS 1943, nr 4, s. 6–7; *Jugosławia*, BS 1943, nr 8, s. 7; *Imperium to jedność Słowian – w jedności siła*, „Do Broni” 1943, nr 12, s. 1.

⁹⁵ *Biuletyn Słowiański*, FTI 1941, nr 4, s. 8; *Sprawa słowacka*, BS 1943, nr 4, s. 1–3, 8; *Sprawy czeskie*, BS 1943, nr 4, s. 1–3, 8; *Czechy; Słowacja*, BS 1943, nr 5, s. 5–6; *Czechy*, BS 1943, nr 7, s. 7; nr 8, s. 6–7.

⁹⁶ *Testament Sikorskiego*, BS 1943, nr 6, s. 1–3. Ideą federacyjną Sikorski natchnął rząd, prezydenta, Radę Narodową w Londynie i zachodnie mocarstwa. Doprowadził do zawarcia konfederacji polsko-czechosłowackiej i unii jugosłowiańsko-greckiej. Dzięki niemu Polska, mająca tradycję historyczną tworzenia pokojowych federacji z sąsiadami i walczącą z okupantami, miała siłę do zniszczenia swoich wrogów i twórczą do organizowania zjednoczonej i sfederowanej Europy Środkowej; *Prasa aliancka o problemie federacji*, „Nowa Polska. Wiadomości Codzienne” 1943, nr 248, s. 6; *Problem federacji wśród aliantów*, NPWC 1943, nr 63, s. 6.

⁹⁷ *Cele i elementy polityki sowieckiej*, „Agencja Blok Środkowoeuropejski” 1944, nr 1, s. 1–2.

⁹⁸ AAN, DR, DIP, *Jaką chcemy mieć Polskę*, broszura „Szańca” i „Pobudki”, 27 X 1941, sygn. 202/III/82, s. 26; *Polska w nowej Europie*, „Głos Polski” 1943, nr 7, s. 2; *Polska a pokój*, „Pobudka” 1942, nr 2, s. 4–11; *Polska a małe narody*, „Pobudka” 1942, nr 2, s. 11–16.

Popierała regionalne związki w Europie propagowane przez gen. Sikorskiego w sojuszu z zachodnimi mocarstwami. Jej zdaniem umowy polsko-czeskie z lat 1940–1942 (na wzór unii polsko-litewskiej) dały Polsce rolę organizacyjną Europy Środkowej z racji znaczenia i niezłomnej postawy w walce z okupantami. Związek polsko-czesko-słowacki stanowił dla „Pobudki” podstawę pokoju i bezpieczeństwa państw Europy Środkowej⁹⁹. Jako unia polityczna, gospodarcza (celna i walutowa) oraz wojskowa stały się mocarstwem środkowo-europejskim¹⁰⁰, a z czasem państwem związkowym z narodem słowiańskim, na wzór przemian narodowościowych w byłej I Rzeczypospolitej¹⁰¹. W polityce zagranicznej i wojskowej dominowałyby Polska, a w gospodarce Czechy. Integracja polsko-czesko-słowacka prowadziła do zjednoczenia obszaru ABC. Litwa byłaby ściśle związana z Polską. Na południu powstałaby unia Jugosławii, Grecji i Bułgarii. Zintegrowana Europa Środkowa współpracowałaby z unią łacińską – Włochy, Hiszpania, Portugalia i Francja.

„Pobudka” sprzeciwiała się idei słowiańskiej, federacji komunistycznych republik Europy i niemieckiej Paneuropie, które jej zdaniem groziły hegemonią ZSRS lub Niemiec¹⁰². Środkowo-europejski blok państw narodowych przeciwstawiała idei federalnych i demokratycznych Stanów Zjednoczonych Europy. Odrzucała myśl utworzenia regionalnych federacji z ideologią agrarną, liberalno-demokratyczną, socjalistyczną i komunistyczną. Postulowała spisanie zasad europejskiej współpracy w Karcie Europy (na wzór Karty Atlantyckiej), gwarantującej prawa wszystkich państw¹⁰³. Niemcy zostałyby rozbite na protestanckie i katolickie, a Austria, Badenia, Wirtembergia i Bawaria byłyby częścią środkowo-europejskiego związku, aby uniemożliwić utworzenie kolejnej Rzeszy. Władze związku nadałyby im konstytucje z podziałem na kompetencje narodowe i związkowe, aby je kontrolować, a wojsko polskie zajęłoby Niemcy aż do Łaby. System pokojowy w Europie opierałby się na Karcie Atlantyckiej i na regionalnych federacjach równoważących siłę mocarstw, a także na światowym systemie gospodarczym znoszącym bariery surowcowe, handlowe i migracyjne (za pracą)¹⁰⁴.

Zdaniem „Pobudki” zachodnia doktryna samostanowienia narodów rozbudziła nadmierne oczekiwania narodów Europy Środkowej i Wschodniej

⁹⁹ *Rola Polski wśród zwycięzców*, „Pobudka” 1942, nr 2, s. 1–4.

¹⁰⁰ *Historia współdziałania polsko-czeskiego*, „Pobudka” 1942, nr 6, s. 4–11; *Fizjografia i demografia konfederacji*, „Pobudka” 1942, nr 6, s. 11–15; *Kultura polska i czeska w świetle historii*, „Pobudka” 1942, nr 6, s. 26–28.

¹⁰¹ *Polska i Czechy*, „Pobudka” 1942, nr 6, s. 2–4; *Unia gospodarcza*, „Pobudka” 1942, nr 6, s. 15–21; *Światła i cienie konfederacji*, „Pobudka” 1942, nr 6, s. 28–32.

¹⁰² *Radio tureckie*, „Komunikat Informacyjny Pobudki” (dalej: KIP) 1940, nr 23, s. 2; *Koncentracja wojsk sowieckich*, KIP 1940, nr 26, s. 1; *Nowa taktyka Kominternu*, KIP 1940, nr 26, s. 2; *Rosja sowiecka*, KIP 1940, nr 29, s. 1; *Nowe instrukcje Kominternu*, „Pobudka” 1940, nr 29, s. 2; *Istota przemian społecznych w Polsce*, „Pobudka” 1941, nr 5, s. 20–21; *Bolszewizm wobec Polski*, „Pobudka” 1942, nr 8/9, s. 11–18; *Bandyci z PPR*, „Głos Polski” 1943, nr 18, s. 1; *Czy przyjdą bolszewicy*, ibidem.

¹⁰³ *Rola Polski wśród zwycięzców*, „Pobudka” 1942, nr 2, s. 1–4.

¹⁰⁴ *Imperializm czy pacyfizm*, „Pobudka” 1942, nr 1, s. 29–32; *Polska a pokój*, „Pobudka” 1942, nr 2, s. 4–11; *Europa w dniu zwycięstwa*, „Pobudka” 1942, nr 5, s. 7–9, 11.

w zakresie niezależnego państwa. Na historycznych ziemiach polskich mogło się odrodzić tylko państwo polskie. Nie odmawiała Białorusinom i Ukraińcom niepodległości¹⁰⁵, na arenie międzynarodowej Polska popierałaby ich prawo do wolności, ale w granicach sowieckich republik. Litwa posiadałaby autonomię w ramach Polski. Granica na zachodzie biegłaby Odrą i Nysą Łużycką, a na północy – wybrzeżem od Rugii po Litwę. Granica ryska byłaby poprawiona na korzyść Polski w Inflantach polskich, na Wołyniu, Podolu i Bukowinie z powodu ludności polskiej. „Pobudka” nie popierała idei imperialnej, ponieważ pokojowo zbudowane polskie imperium mogłoby ulec pokusie egzekucji swoich decyzji siłą. Uważała za to, że nie było imperializmem, a rewindykacjonizmem odzyskanie przez Polskę ziem zabranych siłą przez Niemcy i Rosję¹⁰⁶. Po I wojnie światowej idea federacyjna rządu zderzyła się z ideą imperialną obozów narodowego i katolickiego jak inkorporacjonizm i federacjonizm. Mimo sojuszu Beneš–Stalin z 1943 roku, „Pobudka” domagała się ogłoszenia przez rząd polski planu konfederacji narodów i państw międzymorza Bałtyk–Morze Czarne (równość państw, ścisła współpraca polityczna, gospodarcza i wojskowa) oraz utworzenia komitetów narodowych białoruskiego i ukraińskiego¹⁰⁷. Niemcy, Rosjanie i Żydzi mieliby opuścić Polskę, a mniejszości słowiańskie i litewska byłyby równoprawne z Polakami¹⁰⁸.

Stronnictwo Zrywu Narodowego (SZN) uważało konfederację Polski i Czechosłowacji za akt wielkiej wagi¹⁰⁹. Ich klęska uzmysłowiła bowiem konieczność integracji dla dobra państw leżących między Niemcami a ZSRS, aby gwarantować im niepodległość, rozwój gospodarczy i bezpieczeństwo. Na wschodzie Polska miałaby granicę ryską, a na zachodzie granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej. Zgermanizowana ludność słowiańska wróciłaby do polskiej kultury, a Łużyce uzyskałyby niepodległość. Ruś Podkarpacka byłaby częścią unii

¹⁰⁵ *Namiętności ukraińskie i białoruskie*, „Pobudka” 1942, nr 7, s. 19–22; *Drogi do jedności*, „Pobudka” 1944, nr 1, s. 14; *Ukraińcy decydują dziś o swoim losie*, „Głos Polski” 1943, nr 17, s. 1; *Ręka zawisła w powietrzu*, „Słowa Prawdy” (dalej: SP) 1943, nr 2, s. 1.

¹⁰⁶ *Imperializm czy pacyfizm*, „Pobudka” 1942, nr 1, s. 19–21; *Niezgoda narodowa*, „Pobudka” 1944, nr 1, s. 4–10. Z historycznego rozwoju państwa polskiego wyodrębniła trzy formy rewindykacjonizmu: 1) zachodni – odzyskanie ziem Polski pierwszych Piastów utraconych w wyniku niemieckiego imperializmu, jego celem było państwo polskie z granicą na Odrze, bez mniejszości narodowych, oraz ekspansja na wschód realizowana jedynie jako bieżący interes Polski; 2) centralny – silne centrum narodowe państwa działającego ekspansywnie w każdym kierunku w zależności od interesu narodowego i możliwości w danym okresie; 3) wschodni – ekspansja wschodnia w zakresie politycznym, ekonomicznym i kulturalnym, akceptujący Polskę jako państwo wielonarodowe.

¹⁰⁷ *Konfederacja a konsolidacja*, „Pobudka” 1944, nr 1, s. 19–21; *Jak sądzić czeską politykę?*, SP 1944, nr 2, s. 2–3; *Polska i Wschód*, SP 1944, nr 4, s. 1–2; *Mowa Churchilla a Karta Atlantycka*, SP 1944, nr 7, s. 1; zob. E. Ponczek, *Polska myśl...*, s. 47, 77.

¹⁰⁸ *Kwestia żydowska w odbudowie państwa polskiego*, „Pobudka” 1942, nr 2, s. 23–29; *Zdraycy wśród Żydów*, „Pobudka”, nr 7, s. 23–24; *O czynną postawę wobec komunizmu*, „Pobudka” 1943, nr 1, s. 28.

¹⁰⁹ *Rozmowy Sikorski–Beneš*, „Zryw” 1942, nr 4, s. 6; *Polska i Czechy*, „Zryw” 1942, nr 4, s. 1–3; *Wspólny Dom*, „Zryw” 1943, nr 13, s. 4–6; *Dlaczego chcemy i musimy być demokratyczni*, „Zryw” 1943, nr 23, s. 3; *Węgry i dookoła Węgier*, „Zryw” 1943, nr 13, s. 2–6; *Rocznica paktu polsko-czeskiego*, „Zryw” 1943, nr 15, s. 6.

środkowoeuropejskiej lub Polski, ale nie Węgier, Litwini, Białorusini i Ukraińcy mieliby prawo do niepodległości, ale nie mogliby współpracować z wrogami Polski¹¹⁰. Mniejszości słowiańskie otrzymałyby prawa obywatelskie i narodowo-kulturalne. Regionalne przywództwo wymagałoby od Polski wzrostu potęgi gospodarczej i militarnej¹¹¹. Wzorowana na dynamizmie niedemokratycznych państw koncepcja „Zrywu Narodowego”¹¹² miała dać szybki rozwój gospodarczy Polski. Drogą do potęgi miał być czasowy autorytaryzm, a nie granice (geopolityka), sojusze (dyplomacja) czy federacja środkowoeuropejska (organizacja)¹¹³. Walcząca Polska zbudowała sobie kapitał moralny, ale to potęga gospodarcza wpływałaby na jej naturalną wielką przestrzeń środkowoeuropejską¹¹⁴ i przełożyłaby się to na trwałe zjednoczenie Europy Środkowej¹¹⁵.

Zdaniem SZN Polska, Czechosłowacja i Jugosławia w walce z Niemcami stały się awangardą „słowiańskiego porządku” Europy Środkowej, który przywróci słowiańskie „płaty ziemi naszych praocjów” i zlikwiduje źródła konfliktów wśród Słowian¹¹⁶. Unia z Czechosłowacją (bez Beneša) miała stanowić początek integracji w sferze politycznej, gospodarczej i kulturalnej. Jedność polityczna oraz obronna dawała Polsce, Czechosłowacji i Jugosławii wzrost bezpieczeństwa i potencjału gospodarczego¹¹⁷, a jedność państw Europy Środkowej musiała się opierać na wspólnocie dążeń gospodarczych i narodowo-kulturalnych, a nie na mechanicznym łączeniu. Na ówczesnym etapie rozwoju stosunków narodowo-kulturalnych wspólnotę w Europie Środkowej tworzyły narody: polski, czeski i słowacki (jako pokrewne kulturowo) oraz litewski (pobratymstwo cywilizacyjne i wspólnota dziejów). Łączyłyby się z nimi narody niesłowiańskie północnej części Europy Środkowej, a południową jej część jednoczyłaby Jugosławia. Nakaz ścisłego związku Europy Środkowej i idea forsownej industrializacji Polski były ze sobą organicznie połączone. Związany z nią blok państw dorównałby z czasem europejskim mocarstwom¹¹⁸.

SZN przedkładało ścisłą współpracę z państwami słowiańskimi nad stosunki z Węgrami. Idealizowało Jugosławię, która jak Polska walczyła zbrojnie z Niemcami i ich satelitami. Mimo odległości miały być sobie bliskie z racji

¹¹⁰ *Sprawy ukraińskie*, „Zryw” 1943, nr 21, s. 7–8; *Różnść Lachów – cywilizacyjna idea Ukraińców*, „Zryw” 1943, nr 27, s. 3–5; *Sprawa Ziemi Wschodnich*, „Zryw” 1944, nr 30–31, s. 4–5.

¹¹¹ *Na święto armii*, „Zryw” 1942, nr 7, s. 1–2.

¹¹² *Wielki zryw narodowy*, „Zryw” 1942, nr 5, s. 4–7; zob. J.M. Majchrowski, *Geneza politycznych ugrupowań katolickich. Stronnictwo Pracy, grupa „Dziś i Jutro”*, Paryż 1984, s. 60. Koncepcja została przejęta od „Zadruży” J. Stachniuka, zob. B. Grott, *Religia, cywilizacja, rozwój. Wokół idei Jana Stachniuka*, Kraków 2003.

¹¹³ *Konstytucja czy plan pracy?*, „Zryw” 1942, nr 8, s. 3–5; *Londyn–Moskwa*, „Zryw” 1942, nr 5, s. 10–13.

¹¹⁴ *Siły dźwigające*, „Zryw” 1942, nr 4, s. 5–6; *Wielki zryw narodowy*, „Zryw” 1942, nr 5, s. 4–7; *Konstytucja czy plan pracy?*, „Zryw” 1942, nr 8, s. 3–5; *Mobilizacja przodownicka*, „Zryw” 1942, nr 10, s. 4–5; *Przeciwnikom idei Zrywu Narodowego*, „Zryw” 1942, nr 11, s. 1–2.

¹¹⁵ *Polski program natychmiastowy*, „Zryw” 1942, nr 12, s. 1–2.

¹¹⁶ *Na dziejowym zakręcie*, „Zryw” 1942, nr 3, s. 3–5.

¹¹⁷ *Odpowiedzialność pokolenia*, „Zryw” 1942, nr 12, s. 2–4.

¹¹⁸ *Idea Polski*, „Zryw” 1943, nr 18, s. 1–2.

pochodzenia, umiłowania wolności i geopolitycznego znaczenia dla Słowiańszczyzny¹¹⁹. Zdaniem SZN podstawą środkowoeuropejskiej unii słowiańskiej byłyby konfederacja polsko-czechosłowacka i Jugosławia („wspólnota bratnich narodów”) w sojuszu z zachodnimi mocarstwami dla zrównoważenia potęgi Niemiec i ZSRS¹²⁰. Ambicją Polski było zjednoczenie na obszarze ABC narodów i państw zagrożonych imperializmem Niemiec i ZSRS. Stworzyłyby ono zasady ścisłego współdziałania politycznego, gospodarczego i militarnego o słowiańskim charakterze kulturowym. Po wojnie wszyscy jego członkowie musieliby przejść silną modernizację gospodarczą. Zdaniem SZN gospodarczo-społeczne zacofanie Polski stało w rażącej dysproporcji do jej misji integracyjnej, dlatego tylko antydemokratyczna koncepcja forsownej industrializacji Polski byłaby szansą na realizację ścisłej unii Europy Środkowej. Jej konfederacja byłaby zbyt luźnym związkiem, który nie sprostałby sile Niemiec i ZSRS¹²¹.

Ruch „Miecz i Pług” (MiP) uważał, że zachodnie mocarstwa po I wojnie światowej wysunęły prawo do samostanowienia narodów, kierując się idealizmem oraz chęcią osłabienia Niemiec i Rosji. W konsekwencji „niezdolne do rozwoju i obrony karłowate państwa” stały się przedmiotem rywalizacji mocarstw. Brak zrozumienia zachodnich mocarstw i sąsiednich państw dla polskich planów integracji regionu miał spowodować w 1939 roku upadek Polski i pozostałych państw Europy Środkowej. Zdaniem MiP małym i słabo rozwiniętym państwom między Niemcami i ZSRS niezależność i bezpieczeństwo mogło zapewnić jedynie „imperium Jagiellońskie w nowej postaci”, bazujące na zasadzie „wolni z wolnymi, równi z równymi”¹²². Upadek Francji, Włoch i Niemiec miał otworzyć Polsce drogę do mocarstwowości. „Imperium Słowiańskie” obejmowałoby swymi wpływami obszar ABC i miałoby kolonie. Byłoby wspólnotą narodów słowiańskich z udziałem niesłowiańskich, ale historycznie i kulturowo z nimi związanych¹²³. Koncepcja MiP stanowiła syntezę „myśli politycznej Polski Piastów i Jagiellonów”, a tragedia wojenna Polski nadała jej ostateczną formę¹²⁴. Polska nie mogła budować imperium na endeckim nacjonalizmie („Polak to katolik, Polska dla Polaków”) ani na przemocy, jak Mussolini, Hitler, Stalin i Kemal

¹¹⁹ Jugosławia, „Zryw” 1943, nr 18, s. 3.

¹²⁰ Rocznicą paktu polsko-czeskiego, „Zryw” 1943, nr 15, s. 6; Sprawy jugosłowiańskie, „Zryw” 1943, nr 21, s. 4–5; Sowiety dążą do rozbicia wewnętrznego Jugosławii, „Zryw” 1943, nr 28, s. 7; zob. W. Frazik, *Emisariusz Wolnej Polski. Biografia polityczna Wacława Felczaka (1916–1993)*, Kraków 2013, s. 73–75, 154–156.

¹²¹ *Idea Polski*, cz. 2, „Zryw” 1943, nr 19, s. 2–5.

¹²² *Widmo zagłady małych narodów Europy Środkowej*, „Wiadomości Codzienne” (dalej: WC) 1943, nr 94, s. 2.

¹²³ AAN, Ruch Miecza i Pługa, sygn. 208/1, *Program Ruchu „Miecz i Pług”*, sygn. 208/1, s. 5–8; 11 listopada, „Miecz i Pług” (dalej: MiP) 1942, nr 19, s. 1; *Synteza działalności politycznej Ruchu Miecz i Pług*, MiP 1943, nr 29, s. 2–5; *Widmo zagłady małych narodów Europy Środkowej*, WC 1943, nr 94, s. 2.

¹²⁴ AAN, Ruch MiP, *Deklaracja ideowa Ruchu Miecz i Pług*, 1943, sygn. 208/1, s. 3–4. „Federacyjne imperium będzie gwarancją ładu i pokoju Europy. Centrum tej federacji stanowi braterstwo narodów słowiańskich”.

Pasza. Jego struktura wewnętrzna wzorowałaby się na unii lubelskiej¹²⁵. Polskie imperium zaprowadziłoby sprawiedliwy i trwały ład na obszarze ABC, jak imperia Jagiellonów i Wielkiej Brytanii¹²⁶. MiP uważał, że Litwa musiała uwzględnić bezpieczeństwo i integralność terytorialną Polski przez zawarcie drugiej unii lubelskiej¹²⁷.

MiP zakładał wzajemne osłabienie wojną Niemiec i ZSRS¹²⁸. Okupowane Niemcy zostałyby rozbite na mniejsze państwa, część ich terytorium – przekazana sąsiadom, przemysł poddany kontroli, a Prusy zlikwidowane. Polska wspierałaby dążenia niepodległościowe narodów ZSRS. Państwa skandynawskie, bałtyckie, bałkańskie i Turcja razem z Polską stworzyłyby środkowoeuropejski system bezpieczeństwa. „Imperium Słowiańskie” i skupione wokół niego pozostałe państwa obszaru ABC (unia środkowoeuropejska) miały stanowić najsilniejszy jego ośrodek¹²⁹. Idea imperialna wpływała z geopolitycznego położenia Polski – II Rzeczpospolita zależna od zachodnich mocarstw nie była czynnikiem równowagi między Niemcami i ZSRS. Wojennym celem MiP były granice piastowskie na zachodzie, a na wschodzie – unia Polski z Białorusią i Ukrainą. Bezpieczeństwo Europy Środkowej wymagało ich przynależności do polskiego imperium państw bałtyckich, aby mogły w nim istnieć i się rozwijać. Rozpad ZSRS byłby sprawiedliwością dziejową, a Polska wspierałaby walkę o niepodległość narodów Kaukazu i Azji Środkowej oraz ich regionalne związki dla obrony przed Rosją. Struktury „Imperium Słowiańskiego” gwarantowałyby wolność, swobodny rozwój i bezpieczeństwo wszystkim jego narodom¹³⁰, a ich władza byłaby proporcjonalna do wielkości i znaczenia.

MiP uważał, że samo rozszerzenie granic do Odry i Nysy Łużyckiej nie gwarantowało Polsce wolności i bezpieczeństwa. Nadal byłaby podatna na dyktat mocarstw, gdyby zachodni sojusznicy uznali ZSRS za gwaranta światowego pokoju¹³¹. Jedyną drogą dla niej był ścisły związek z innymi państwami na obszarze ABC w bloku opartym na równości i braterstwie, z ograniczoną suwerennością na rzecz wspólnoty interesów, „jedną reprezentujący wolę”¹³². Polska stworzyłaby braterską i bezpieczną wspólnotę jako ośrodek konfederacji narodów słowiańskich i niesłowiańskich Europy Środkowej¹³³. Ukraina i Białoruś w „Imperium

¹²⁵ *Jaki winien być polski nacjonalizm*, MiP 1940, nr 16, s. 2–4.

¹²⁶ *Polacy*, MiP 1942, nr 20, s. 1.

¹²⁷ *Litewskie strachy*, WC 1941, nr 71, s. 1; *Śladami Waldemarasa*, WC 1943, nr 268, s. 2.

¹²⁸ *Droga do wielkości wymaga wielkości*, MiP 1942, nr 13, s. 4–8; *Po dwóch świętach*, MiP 1943, nr 24, s. 1.

¹²⁹ *Droga do wielkości wymaga wielkości*, MiP 1942, nr 13, s. 8.

¹³⁰ *Jaki powinien być polski imperializm?*, MiP 1940, nr 17, s. 1–3; *11 listopada*, MiP 1942, nr 19, s. 3–5.

¹³¹ *Podwójna buchalteria*, WC 1943, nr 71, s. 2; *Interesy decydują, a nie sentymenty*, WC 1943, nr 83, s. 2; *Już konferencje pokojowe?*, WC 1943, nr 101, s. 2; *Nowa Liga Narodów?*, WC 1943, nr 131, s. 2.

¹³² *Jedyna droga*, MiP 1942, nr 20, s. 4.

¹³³ *We wspólnym froncie*, MiP 1943, nr 29, s. 5; *Witaj Maj, Trzeci Maj, szczęściem płonie cały kraj*, WC 1943, nr 98, s. 1.

Słowiańskim” hamowałyby imperializm Rosji¹³⁴. Polska poparłaby utworzenie unii skandynawskiej¹³⁵.

MiP uznał układy polsko-czechosłowacki i jugosłowiańsko-grecki za początek realizacji „Imperium Słowiańskiego”¹³⁶. Polska zbudowałaby „jagiellońskie gniazdo narodów, środkowoeuropejską Szwajcarię” – zjednoczyłaby historyczne ziemie zabrane jej przez Niemców i Rosjan. Z czasem powstałby naród słowiański. Jako silny i pokojowy organizm geopolityczny równoważyłby potęgę Niemiec i ZSRS. Bez Czech i Ukrainy imperium nie byłoby spójne gospodarczo i geopolitycznie¹³⁷. Jako mocarstwo kontynentalne i morskie Polska nie byłaby już „przedmurzem chrześcijaństwa czy Chrystusem narodów” i przedmiotem polityki mocarstw. Miałaby dostęp do surowców, aby budować silną i niezależną gospodarkę¹³⁸. Według MiP struktura federacyjna Europy Środkowej ulegałaby naciskom mocarstw, a federacja Europy skrywałaby hegemonię Niemiec (Mitteleuropa, Paneuropa), ZSRS (sowieckie republiki) lub Wielkiej Brytanii (Rada Europa)¹³⁹. Rada Europy byłaby kopią Ligi Narodów, a należący do niej ZSRS podważałby prawo międzynarodowe, suwerenność państw i samostanowienie narodów na sowieckim obszarze¹⁴⁰. Układy Czechosłowacji (Beneš) i Jugosławii (Josip Broz Tito) z ZSRS zostały uznane przez MiP za zdradę Słowiańszczyzny¹⁴¹.

Polska Organizacja Narodowo-Syndykalistyczna (PONS) uważała, że po dominacji w Europie rasy rromańskiej (Imperium Rzymskie) i schodzącej w czasie II wojny światowej germańskiej miała nastąpić era rasy słowiańskiej. Przekonywała, że już w czasie wojny rodziła się Polska mocarstwowa „od morza do morza” jako ostoja wielkiego bloku słowiańskiego. W swojej polityce środkowoeuropejskiej Polska wzorowałaby się na Bolesławie Chrobrym, Stefanie Batorym i Janie III Sobieskim. Granicę na zachodzie PONS widziała na Odrze i Nysie Łużyckiej, a na wschodzie na linii Mińsk–Kamieniec–Odessa¹⁴². Narodowo-syndykalistyczna, sprawiedliwa społecznie i chrześcijańska Polska powinna być

¹³⁴ *O co właściwie idzie?*, WC 1943, nr 70, s. 2; *Ukraińcy naszymi sprzymierzeńcami*, WC 1943, nr 127, s. 2; *Skazani na wielkość*, WC 1943, nr 236, s. 1; *Polska a pakt czesko-sowiecki*, WC 1943, nr 258, s. 1; *W perspektywie roku*, WC 1943, nr 277, s. 1.

¹³⁵ *Wizja unii państw skandynawskich*, WC 1943, nr 103, s. 2; zob. A. Waśko, *Unie skandynawskie w średniowieczu*, [w:] *Europa unii i federacji. Idea jedności narodów i państw od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. K. Ślusarek, Kraków 2004, s. 99–107.

¹³⁶ *Droga do wielkości wymaga wielkości*, MiP 1942, nr 13, s. 7–8; *Jedyna droga*, MiP 1942, nr 20, s. 4; *Witaj Maj, Trzeci Maj, szczęściem płonie cały kraj*, WC 1943, nr 98, s. 1; *Na drodze do niepodległości*, MiP 1943, nr 39, s. 1–2.

¹³⁷ *Dyplomacja polska działa*, WC 1942, nr 42, s. 1; *Premier Sikorski opuszcza USA*, WC 1942, nr 73, s. 1; *Minister Raczynski o Nowej Europie*, WC 1942, nr 246, s. 2.

¹³⁸ AAN, Ruch MiP, sygn. 208/1, *Program Ruchu „Miecz i Pług”*, 1943, s. 4–5; sygn. 208/4, *Polska kolonialna*, 1943, s. 14–16; *Tydzień morsko-kolonialny*, MiP 1943, nr 25, s. 1.

¹³⁹ *Przyszłość widziana oczami Churchilla*, WC 1943, nr 67, s. 2; *Autonomia i linia Curzona*, WC 1944, nr 33, s. 2; *Komunistyczna komedia*, WC 1944, nr 34, s. 2.

¹⁴⁰ *Przyszłość widziana oczami Churchilla*, WC 1943, nr 67, s. 2.

¹⁴¹ *Nie tędy droga panie prezydencie Beneš*, WC 1943, nr 112, s. 1; *Radzimy panu Benešowi pójść na emeryturę*, WC 1943, nr 123, s. 2; *Pierwszy krok pana Beneša*, WC 1943, nr 256, s. 2; *Czy jest rzeczą niemożliwą...?*, WC 1944, nr 5, s. 1.

¹⁴² *Nowy świat rodzi się*, „Biuletyn Informacyjny PONS” (dalej: BI PONS) 1941, nr 1, s. 2; zob. R. Chwedoruk, *Ruchy i myśl polityczna syndykalizmu w Polsce*, Warszawa 2011, s. 462.

wielka i silna, aby przetrwać między Niemcami i ZSRS oraz uniknąć zależności od zachodnich mocarstw¹⁴³. PONS zakładała usunięcie z Polski po wojnie Niemców, Żydów i Romów¹⁴⁴. Naród polski miał się wówczas kierować nacjonalizmem, katolicyzmem i solidaryzmem narodowym¹⁴⁵. Wojenne wyniszczanie się Niemiec i ZSRS miało prowadzić Polskę do potęgi w Europie Środkowej¹⁴⁶. Swoją wielkość i mocarstwość musiała osiągnąć wysiłkiem zbrojnym, a nie z nadania sojuszników¹⁴⁷.

Polski Ruch Zjednoczenia Słowian (PRZS) uważał, że w 1938 roku wobec niemieckiego zagrożenia Polska powinna była zaproponować Czechosłowacji unię na wzór Austro-Węgier. Głową dualistycznego państwa byłby prezydent z liczniejszego narodu, a wspólny parlament składałyby się z delegacji sejmów krajowych. Wspólny rząd stanowiłyby resorty: skarbu, spraw zagranicznych i wojny (wspólny sztab generalny) oraz premierzy obu państw, a związkowe ministerstwa miałyby krajowe odpowiedniki. Z czasem to dualistyczne państwo stałoby się państwem związkowym Polaków, Czechów, Słowaków i Rusinów. Jego potencjał gospodarczy odstraszałby Niemcy od agresji na Wschód, a ZSRS – na zachód¹⁴⁸.

Zdaniem PRZS Polska za swój wkład w wojnę miała prawo do kształtowania nowego ładu Europy. Miałyby zająć mocarstwową pozycję w Europie Środkowej po upadku Niemiec, obejmując słowiańskie ziemie do Odry i Nysy Łużyckiej. Razem z Danią okupowałyby bałtyckie porty Niemiec, inkorporowałyby Prusy Wschodnie i Gdańsk oraz Litwę, a z Łotwą i Estonią zawarłaby związek państwowy. Razem z pozostałymi państwami basenu Bałtyku ograniczałaby wpływy Niemiec i ZSRS¹⁴⁹. Granica ryska zostałaby przesunięta do linii Dźwińsk–Połock–Mińsk–Kamieniec Podolski. Mniejszości słowiańskie posiadałyby prawa narodowo-kulturalne i obywatelskie. Niemcy i ZSRS zostałyby rozbite na mniejsze państwa. Po wojnie Polska nie mogła być państwem narodowym, bowiem nadchodziła epoka światowych mocarstw, wielkich bloków państwowych i szczepowych¹⁵⁰. Na obszarze między Wezerą, Bałtykiem, granicami Jugosławii a polską granicą wschodnią PRZS widział polskie „Imperium Słowiańskie” (na wzór brytyjskiej wspólnoty narodów), a za Odrą i Nysą Łużycką – państwo łużyckie¹⁵¹.

Misją Polski miało być utworzenie Rzeczypospolitej zachodniosłowiańskiej jako państwa związkowego Słowian zachodnich. Podział praw związkowych i krajowych gwarantowałyby równe prawa jego narodom. Wspólnymi elementami państwa słowiańskiego byłyby: polityka zagraniczna, siły zbrojne, przemysł

¹⁴³ *Tragiczne dni klęski wrześniowej*, BI PONS 1941, nr 2, s. 1.

¹⁴⁴ *Rozgrywające się wypadki wojenne*, BI PONS 1941, nr 4, s. 6.

¹⁴⁵ *Za klęskę wrześniową są odpowiedzialne wszystkie partie*, BI PONS 1941, nr 6, s. 1–5.

¹⁴⁶ *Rocznica wrześniowa*, BI PONS 1941, nr 18, s. 2–3.

¹⁴⁷ *Kompleks niższości*, BI PONS 1941, nr 29, s. 2.

¹⁴⁸ *Niewykorzystane możliwości*, „Myśl Wyzwolona” [dalej MW] 1942, nr 11, s. 4–6.

¹⁴⁹ *Silna Polska – równoważnik sił w Europie Środkowej*, „Młoda Myśl” 1942, nr 1, s. 4–6; *Imperium polskie*, MW 1943, nr 1, s. 1–2.

¹⁵⁰ *Punkt wyjścia*, MW 1942, nr 12, s. 1–2.

¹⁵¹ *Imperium polskie*, MW 1943, nr 1, s. 1–2.

zbrojeniowy, waluta i akcyzy. Zostałyby zniesione bariery gospodarcze i celne. Sejm związkowy pochodziłby z wyborów bezpośrednich przeprowadzanych na podstawie jednolitego prawa wyborczego. Na czele państwa stałby prezydent pochodzący z największego narodu. Idealnym rozwiązaniem byłaby monarchia (dynastia Karadziordziejewiczów). Do rządu wchodziłoby ministrowie resortów związkowych i po jednym ministrze z każdego narodu członkowskiego w celu zachowania równości oraz jako rekompensata za prawo Polski do obsady urzędu prezydenta. Ministrów do związkowego rządu mianowałby prezydent po zasięgnięciu opinii kraju członkowskiego. Językiem urzędowym byłby polski, a w krajach członkowskich dodatkowo własny język. Na czele krajów związkowych mogliby stać tylko urzędnicy pochodzący z tych krajów. Funkcji w instytucjach związkowych nie byłoby można łączyć z krajowymi¹⁵².

PRZS popierał niepodległość Ukrainy, ale bez Małopolski Wschodniej¹⁵³. Polską racją stanu było związanie Białorusi (między górnym Dnieprem, Dźwiną i Prypecią) z Polską. W ramach wspólnoty słowiańskiej (bez Rosjan) Polska gwarantowałaby rozwój narodowo-kulturalny narodów słowiańskich¹⁵⁴. PRZS uważał, że idea narodowa i komunistyczna zagrażały rozwojowi idei słowiańskiej w Polsce. W jego wizji miała być ona państwem etnicznym, a w przypadku komunistów – zależnym od ZSRS¹⁵⁵.

Legion Unii Narodów Słowiańskich (LUNS) opowiadał się za utworzeniem bloku państw słowiańskich na czele z Polską¹⁵⁶. Celem organizacji była militarna potęga państwa polskiego, którym kierowałiby godni zaufania i uczciwi przedstawiciele narodu. O ustroju politycznym miałyby zdecydować po wojnie naród. Granice Polski miały zostać wywalczone siłą, w zależności od możliwości i potrzeb narodu¹⁵⁷. LUNS dążył do obalenia komunizmu w ZSRS i przyłączenia terytoriów zamieszkałych przez ludność słowiańską do Polski. Po upadku dyktatur Włochy i Niemcy zostałyby poddane kontroli międzynarodowej, a kolonie włoskie przekazane „Imperium Słowiańskiemu”. Nastawiona na szybki rozwój gospodarczy Polska miałaby dominować w projektowanej konfederacji narodów słowiańskich. Utwierdziłaby swoją pozycję nie przemocą jak Niemcy i ZSRS, ale przez swoje zasługi wojenne, wyższość moralną i własny rozwój. Wśród narodów słowiańskich miały powstawać narodowe legiony o wspólnym podłożu ideologicznym, dysponujące autonomią narodowościową w ramach LUNS. Stanowiłyby filie legionu Polski jako centralnego ośrodka organizacji, a współpraca z innymi organizacjami odbywałaby się *incognito*. LUNS nie zrzeszałby mechanicznie wszystkich Słowian – legion Polski miałby tworzyć wybrani najlepsi synowie ojczyzny. Obejmowałby wszystkich Słowian, ale wtajemniczał tylko wybrane jednostki, wartościowe i lojalne wobec Polaków. W 1942 roku LUNS przystąpił do NSZ, tak samo jak PONS.

¹⁵² *Ustrój polityczny Rzeczypospolitej*, MW 1943, nr 13, s. 2–4.

¹⁵³ *Problem ukraiński*, MW 1943, nr 12, s. 4–5.

¹⁵⁴ *Zagadnienie białoruskie*, MW 1943, nr 11, s. 6–8.

¹⁵⁵ *Niebezpieczeństwo wojny domowej*, MW 1943, nr 11, s. 1–2.

¹⁵⁶ AAN, Legion Unii Narodów Słowiańskich, sygn. 211/4, Statut LUNS, s. 1; *Instrukcja Prac Organizacyjnych*, s. 2–4.

¹⁵⁷ AAN, LUNS, *Statut LUNS*, sygn. 211/4, s. 1; zob. S. Fertacz, *Polska myśl...*, s. 69–70.

Obóz narodowy na emigracji

Prezes SN Tadeusz Bielecki był przeciwnikiem idei federacyjnej¹⁵⁸. Na emigracji obóz narodowy nie propagował jednak idei imperialnej, co wynikało z realizmu politycznego wobec międzynarodowej opinii publicznej. W lipcu 1941 roku SN przeszło do opozycji wobec rządu gen. Sikorskiego ze względu na zawarcie przez niego układu z ZSRS bez gwarancji przywrócenia granicy ryskiej. W swojej londyńskiej prasie SN propagowało granicę zachodnią na Odrze i Nysie Łużyckiej oraz tzw. Strefę Środkową, którą miała łączyć geografia, polityka i kultura. Obejmowała obszar, na którym rządziły trzy wielkie dynastie: austriaccy Habsburgowie, węgierscy Andegawenowie i Jagiellonowie. W ramach strefy miałyby powstać bloki północny (Polska) i południowy (Jugosławia), złączone gospodarczą i wojskową unią lub konfederacją. Nie mogłyby izolować żadnego państwa strefy, być wrogię Włochom i Turcji ani agresywne wobec Niemiec i ZSRS. Na arenie międzynarodowej kierowałyby się solidarnością, a wzajemne spory rozwiązywałyby pokojowo¹⁵⁹.

W lipcu 1942 roku do rządu wszedł ponownie Marian Seyda jako minister prac kongresowych. Został usunięty z SN za dążenie do przejęcia w nim kierownictwa. Wydawał „Biuletyn Klubu Narodowego”, w którym popierał rządowy plan federacji środkowoeuropejskiej, wcielenie do Polski Prus Wschodnich, Śląska Opolskiego i Wolnego Miasta Gdańska oraz okupowanie z Czechosłowacją ziem niemieckich od poprawionej granicy z Niemcami do Odry i Nysy Łużyckiej. Seyda uważał postulat granicy na Nysie Łużyckiej za utopię polityczną¹⁶⁰.

Redaktor londyńskiego „Jutra Polski”, przewodniczący II Rady Narodowej RP Stanisław Grabski popierał konfederację Europy Środkowej, a w sprzyjających warunkach nawet jej federalizację, żeby przezwyciężyć słabość tej części Europy z powodu rozdrobnienia państw sąsiadujących z agresywnymi mocarstwami. W 1945 roku poparł sojusz z ZSRS¹⁶¹.

W Wielkiej Brytanii Adam Doboszyński rozwijał koncepcję międzymorza jako federacji państw Europy Środkowej i Wschodniej. Miałyby obejmować państwa i narody słowiańskie, Węgry, Rumunię, ewentualnie państwa bałtyckie i Grecję, i zapobiegać imperializmowi Niemiec i ZSRS w Europie. Doboszyński popierał działalność zarówno grupy zachodniosłowiańskiej w Szkocji, jak i konfederację polsko-czechosłowacką gen. Sikorskiego. Jego zdaniem federacja państw i narodów międzymorza miałyby doprowadzić do powstania jednego wielkiego narodu, co wywodził z procesów narodowo-kulturalnych I Rzeczypospolitej. Federacja miałaby wspólnę głowę państwa, rząd i parlament

¹⁵⁸ AAN, KG AK, BIP, *Sprawy środkowoeuropejskie na emigracji (rozmowa z Jurem)*, sygn. 203/VII/67, s. 38; Oddział Informacyjno-Wywiadowczy, PON, *Raport nr 994*, 19 VII 1944, sygn. 203/III/128, s. 60; M.E. Rojek, *Obóz Narodowy*, „Myśl Polska” 1942, nr 20, s. 1–2. Komitet Zagraniczny Obozu Narodowego składał się z SN, ONR, RNR-Falangii, grup narodowych, niezrzeszonych narodowców.

¹⁵⁹ *Strefa środkowa*, „Myśl Polska” 1943, nr 59, s. 1–2.

¹⁶⁰ K. Hrabek, *Problem rosyjski...*, s. 117–123, 127–129. Wiceprzewodniczący II Rady Narodowej RP Lucjan Rybiński (Klub Narodowy) poparł koncepcję federacyjną rządu Sikorskiego.

¹⁶¹ E. Ponczek, *Idea niepodległości...*, s. 193.

odpowiadające za gospodarkę, politykę zagraniczną i wojsko. Resztę uprawnień posiadałyby rządy poszczególnych państw. W ramach Polski widział Litwę, Białoruś i Ukrainę, które miały nie mieć szans na niepodległość wobec Rosji¹⁶².

Dyrektor nowojorskiego wydziału prasowego rządu polskiego (Polish Information Center) Stanisław Strzetelski (*Federation in its Place*, „New Europe”, styczeń 1942) nie zgadzał się z doktryną federalizmu, która miałaby rozwiązać dotychczasowe problemy Polski i Europy, np. sprawy samostanowienia narodów i bezpieczeństwa. Jego zdaniem sfederowane narody Europy Środkowej mogłyby wytworzyć przeciwwagę dla imperializmu Niemiec i ZSRS, gdyby powiązanie w ramach związku uformowało sprawnie działającą jednolitą strukturę. Takie powiązanie mogłoby wpływać ze wspólnoty duchowej lub powstać mechanicznie. Powiązanie mechaniczne prowadziłoby do centralizacji władzy i administracji. W powiązaniu duchowym poczucie narodowego interesu zostałoby podporządkowane patriotyzmowi szerszej federalnej ojczyzny. Strzetelski twierdził, że „konfederacja narodów Europy Środkowej – zwłaszcza w obecnej epoce totalnej wojny – mogłaby się stać efektywnym i niezależnym instrumentem pod warunkiem, że zmieniłaby się w jednolicie zarządzane imperium”¹⁶³.

Zakończenie

Klęska Polski w 1939 roku spowodowana agresją dwóch sąsiednich mocarstw skłoniła obóz narodowy w okupowanym kraju do wysunięcia idei imperialnej. Według niego tylko „Wielka Polska” od Odry i Nysy Łużyckiej po Dźwinę, Bramę Smoleńską i Dniepr lub polskie imperium na obszarze bałtycko-czarnomorskim byłyby zdolne zapewnić wolność, bezpieczeństwo i rozwój Polski oraz państw Europy Środkowej. Obóz narodowy odżegnywał się od niemieckiego i sowieckiego imperializmu, powołując się na polską tradycję pokojowych unii z sąsiadami („Imperium Jagiellońskie”). Zakładał, że niemiecki i sowiecki terror wobec narodów Europy Środkowej i Wschodniej sprzyjał polskim planom, gdyż małe państwa mogły zrozumieć, iż same nie byłyby zdolne do utrzymania swojej niezależności wobec wrogich mocarstw. Przewidywał upadek III Rzeszy i ZSRS w wyniku wojny.

Idea imperialna konkurowała z planem federacji środkowoeuropejskiej rządu polskiego oraz ugrupowań socjalistycznych, syndykalistycznych, ludowych, piłsudczykowskich i centrowych w kraju i na emigracji. Obóz narodowy uważał, że federacja lub konfederacja państw byłaby zbyt luźną strukturą geopolityczną – jej słabość ujawniłaby się w momencie ingerencji lub agresji mocarstw. Miało to wynikać z trudności stanowienia jednej polityki zagranicznej i wojskowej w wypadku konsensualnego jej prowadzenia (równość zintegrowanych państw), natomiast najsilniejsze podmioty federacji lub konfederacji nie zrezygnowałyby z własnej polityki w tym zakresie. Nawet zwolennicy federacyjnych związków

¹⁶² B. Nitschke, *Adam Doboszyński. Publicysta i polityk*, Kraków 1993, s. 144–149; K. Kaczmarcki, P. Tomasiak, *Adam Doboszyński 1904–1949*, Rzeszów 2010, s. 158–162, 211.

¹⁶³ F. Gross, *Federacje i konfederacje europejskie. Rodowód i wizje*, Warszawa 1994, s. 81–83.

państw poszukiwali możliwości ustanowienia takich struktur w celu powstania silnego ośrodka w sprawach zagranicznych i wojskowych.

Program imperialny obozu narodowego nie miał realnych szans powodzenia. Ani III Rzesza, ani ZSRS nie wykazywały tendencji do wewnętrznego rozpadu mimo wzajemnego konfliktu, zaś okupowane narody Europy Środkowej i Wschodniej (białoruski i ukraiński) nie przejawiały zainteresowania polską dominacją i uczestnictwem w polskim projekcie imperialnym. Obóz narodowy na emigracji nie propagował go, ponieważ nie znalazłby poparcia zachodnich mocarstw. Ciekawym zjawiskiem było to, że zarówno zwolennicy idei federacyjnej, jak i imperialnej w czasie II wojny światowej odwoływali się do panowania dynastii Jagiellonów w Europie Środkowej.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Akt Nowych, sygn.: 202/I/54; 202/II/22; 202/III/32, 61, 82; 203/VII/9, 67, 128; 206/1, 2, 18, 29; 207/5, 7, 23, 39; 208/1; 211/4, 6; 220/t. 27.

Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe, sygn.: II.46.158; II.52.384.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich, sygn.: 16543/II/t. 1, 2.

Broszury konspiracyjne Stronnictwa Narodowego z lat 1939–1946, red. M. Orłowski, Poznań 2010.

Giedroyc J., *Autobiografia na cztery ręce*, oprac. K. Pomian, Warszawa 1994.

Hrabyk K., 1971, *Problem rosyjski w polityce endecji*, mps, Warszawa [ZNO, Papiery Klaudiusza Hrabyka, sygn. 16320/II].

Kaliski J. [K. Stojanowski], *Państwo zachodnio-słowiańskie*, Warszawa 1942.

Mosdorf J., *Wczoraj i jutro. Biblia narodowego radykalizmu*, Warszawa 2012.

Narodowe Siły Zbrojne. Dokumenty, struktura, personalia, t. 1 i 3, red. L. Żebrowski, Warszawa 1994, 1996.

„Ojczyzna” 1939–1945. *Dokumenty, wspomnienia, publicystyka*, red. Z. Mazur, A. Pietrowicz, Poznań 2004.

Prasa

„Agencja Blok Środkowoeuropejski”

„Biuletyn Informacyjny PONS”

„Biuletyn Słowiański”

„Biuletyn Wewnętrzny”

„Biuletyn Zachodni”

„Chrobry Szlak”

„Do Broni”

„Fakty na Tle Idei”

„Głos Polski”

„Komunikat Informacyjny Pobudki”

„Kraj”

„Miecz i Pług”

„Młoda Myśl”
„Młoda Polska”
„Młodzież Imperium”
„Młodzież Rzeczypospolitej”
„Myśl”
„Myśl Polska”
„Myśl Wyzwolona”
„Narodowa Agencja Prasowa”
„Naród i Wojsko”
„Nasza Przyszłość”
„Nowa Polska”
„Nowa Polska. Wiadomości Codzienne”
„Placówka”
„Pobudka”
„Polak”
„Polski Informator Narodowy”
„Praca i Walka”
„Słowa Prawdy”
„Sprawy Łużyckie”
„Sprawy Narodu”
„Szaniec”
„Walka”
„Warszawski Dziennik Narodowy”
„Wiadomości Codzienne”
„Wielka Polska”
„Zryw”

Opracowania

- Chwedoruk R., *Ruchy i myśl polityczna syndykalizmu w Polsce*, Warszawa 2011.
- Dajnowicz M., *Międzynarodowe bezpieczeństwo Polski w świetle wypowiedzi Zygmunta Berezowskiego i Bohdana Winiarskiego w latach 1918–1939*, [w:] *Bezpieczeństwo Europy. Bezpieczeństwo Polski*, t. 1, red. E. Maj i in., Lublin 2016, s. 525–540.
- Dmowski R., *Polityka polska i odbudowanie państwa*, t. 2, Warszawa 1988.
- Dudek A., G. Pytel, *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*, Londyn 1990.
- Eberhardt P., *Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej*, Lublin 2004.
- Eberhardt P., *Twórcy polskiej geopolityki*, Kraków 2006.
- Essen A., *Polska a Mała Ententa w latach 1920–1934*, Kraków 1992.
- Fertacz S., *Polska myśl słowiańska w okresie drugiej wojny światowej*, Katowice 2000.
- Frazik W., *Emisariusz Wolnej Polski. Biografia polityczna Wacława Felczaka (1916–1993)*, Kraków 2013.
- Grabowiec P., *Od partykularyzmu do uniwersalizmu. Polskie koncepcje międzynarodowej integracji politycznej w latach 1939–1945. Zarys problematyki*, [w:] *Federalizm. Teorie i koncepcje*, red. W. Bokajło, Wrocław 1998, s. 267–308.
- Gross F., *Federacje i konfederacje europejskie. Rodowód i wizje*, Warszawa 1994.

- Grott B., *Religia, cywilizacja, rozwój. Wokół idei Jana Stachniuka*, Kraków 2003.
- Kaczmarek K., P. Tomasiak, *Adam Doboszyński 1904–1949*, Rzeszów 2010.
- Kawalec K., *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922–1939. Ze studiów nad dziejami myśli politycznej obozu narodowego*, Warszawa 1989.
- Kilian S., *Myśl społeczno-polityczna Tadeusza Bieleckiego*, Kraków 2000.
- Kobyłańska Z., *Konfederacja narodu w Warszawie*, Warszawa 1999.
- Kulak T., *Jan Ludwik Popławski. Biografia polityczna*, Wrocław 1994.
- Kunert A.K., *Ilustrowany przewodnik po Polsce podziemnej. 1939–1945*, Warszawa 1996.
- Maj E., *Bezpieczeństwo ideologiczne w dyskursie politycznym Narodowej Demokracji*, [w:] *Bezpieczeństwo Europy. Bezpieczeństwo Polski*, t. 1, red. E. Maj i in., Lublin 2016, s. 555–567.
- Majchrowski J.M., *Geneza politycznych ugrupowań katolickich. Stronnictwo Pracy, grupa „Dziś i Jutro”*, Paryż 1984.
- Miszewski D., *Polska wobec koncepcji Paneuropę*, [w:] *W kręgu polityki*, red. A. Ilciów, R. Potocki, Zielona Góra–Częstochowa 2009, s. 109–118.
- Muszyński W.J., *W walce o Wielką Polskę. Propaganda zaplecza politycznego Narodowych Sił Zbrojnych (1939–1945)*, Biała Podlaska 2000.
- Nitschke B., *Adam Doboszyński. Publicysta i polityk*, Kraków 1993.
- Nowak A., *Od imperium do imperium. Spojrzenia na historię Europy Środkowej*, Kraków 2004.
- Ponczek E., *Idea niepodległości a imponderabilia Rzeczypospolitej. Z badań nad polską myślą polityczną w latach drugiej wojny światowej*, [w:] *Z dziejów Polski i emigracji (1939–1989)*, red. M. Szczerbiński, T. Wolsza, Gorzów Wielkopolski 2003, s. 85–107.
- Ponczek E., *Polska myśl o pokoju w latach drugiej wojny światowej (1939–1945)*, Łódź 1999.
- Siemaszko Z.S., *Grupa Szańca i Narodowe Siły Zbrojne*, „Zeszyty Historyczne” 1972, z. 21, s. 3–26.
- Sierchuła R., *Lech Karol Neyman (1908–1948). Biografia polityczna*, Poznań 2012.
- Sierchuła R., *Wizja Polski w koncepcjach ideologów Organizacji Polskiej*, [w:] L. Kulińska, M. Orłowski, R. Sierchuła, *Narodowcy. Myśl polityczna i społeczna obozu narodowego w Polsce w latach 1944–1947*, red. L. Kulińska, Warszawa 2001, s. 133–150.
- Śliwa M., *Polska myśl polityczna w I połowie XX wieku*, Wrocław 1993.
- Tombiński J., *Początki ruchu paneuropejskiego w Polsce*, [w:] *Z dziejów prób integracji europejskiej od średniowiecza do współczesności*, red. M. Pułaski, Kraków 1995, s. 83–93.
- Waskan J., *Geopolityka i idea państwa narodowego. Granice Polski w koncepcjach obozu narodowego przed traktatem wersalskim*, [w:] *Polska i Polacy w kręgu zagadnień europejskich. Zbiór studiów i szkiców*, red. M. Strzelecki, Bydgoszcz 1999, s. 13–27.
- Waskan J., *Koncepcje społeczno-polityczne Romana Rybarskiego*, Toruń 1991.
- Waśko A., *Unie skandynawskie w średniowieczu*, [w:] *Europa unii i federacji. Idea jedności narodów i państw od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. K. Ślusarek, Kraków 2004, s. 99–107.
- Zackiewicz G., *Polska myśl polityczna wobec systemu radzieckiego. 1918–1939*, Kraków 2004.
- Żaryn J., *„Taniec na linie, nad przepaścią”. Organizacja Polska na wychodźstwie i jej łączność z krajem w latach 1945–1955*, Warszawa 2011.
- Żaryn J., *Leszek Prorok – człowiek i twórca*, Warszawa 1999.